

П 173823

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

1929

Поезії: Н. Забіла, Г. Коляда,
С. Голованівський

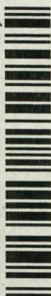
Проза: П. Нечай — Мухи. П. Ван-
ченко — Оповідання про гніду ко-
билу. П. Голота — Бруд.

Статті: В. Поліщук — Рейд у
Скандинавію. М. Степняк — М. До-
ленго і Єрофіїв — З літератур-
ної спадщини забутого шевчен-
кіянина О. І. Галкіна. Є. Ненадке-
вич — Паралеля Толстой — До-
стоевський. О. Гатов — Пам'яті
Леона Базальжета. Проф. О. Ог-
лоблін — Бавовняна промисло-
вість на Україні в XVIII-XIX ст.
Я. Літник — Шевченко в образо-
творчому мистецтві

№ 3

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

V.N. Karazin Kharkiv National University

00357792

5

Берегите книгу

Не перегибайте книгу
во время чтения

Не загибайте углов

Не делайте надписей на книге

Не смачивайте пальцев слюною
перелистывая книгу

Завертывайте книгу в бумагу.

2

87

ч-45

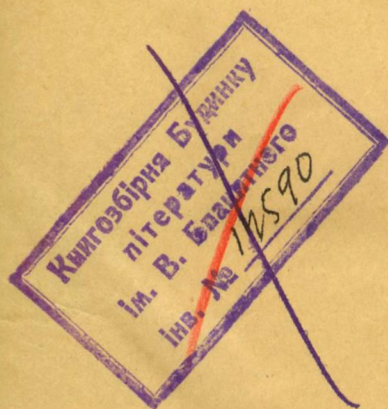
ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІ-
ТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3

(72)

24 АПР. 1929

БЕРЕЗЕНЬ

1929

59

Бібліографічний опис цього видання вмі-
щено в „Літописі українського друку“, „Карт-
ковому репертуарі“ та інших покажчиках
Української книжкової палати

ЗМІСТ

Павло Нечай — Мухи	5
Наталя Забіла — * * * Поезія	16
Петро Ванченко. — Оповідання про гніду кобилу	18
Гео Коляда. — Прекрасна товаришка	28
П. Голота. — Бруд	30
Сава Голованівський. — Вступ до поеми	56
Валеріян Полішук. — Рейд у Скандинавію	58
М. Степняк. — М. Доленго	74
в. Єрофіїв. — З літературної спадщини забутого шевченкіянца О. І. Галкіна	95
Є. Ненадкевич. — Паралеля Толстой — Достоевський, як метода їх вивчення	100
Олександр Гатов. — Пам'яті Леона Базальжета	114
Проф. Олександр Оглоблін. — Бавовняна промисловість на Україні XVIII — XIX ст.	117
Я. Літник. — Шевченко в образотворчому мистецтві	136
Хроніка	144
Бібліографія	158

SMITH

1. The first of these is the fact that the
2. second is the fact that the
3. third is the fact that the
4. fourth is the fact that the
5. fifth is the fact that the
6. sixth is the fact that the
7. seventh is the fact that the
8. eighth is the fact that the
9. ninth is the fact that the
10. tenth is the fact that the
11. eleventh is the fact that the
12. twelfth is the fact that the
13. thirteenth is the fact that the
14. fourteenth is the fact that the
15. fifteenth is the fact that the
16. sixteenth is the fact that the
17. seventeenth is the fact that the
18. eighteenth is the fact that the
19. nineteenth is the fact that the
20. twentieth is the fact that the

ПАВЛО НЕЧАЙ

МУХИ

ПОВІСТЬ

„Чорнозем підвівся
і дивиться в вічі...“

Павло Тичина

ВАСИЛЬ ОДІЖДЖАЄ

Ранній вечір у селянській хаті. На столі запалена лампа: червона миска догори денцем, а на денці стоїть лампа. Жовта лопатка світла шипить, тріщить, блимає від натуги; курнє сажею через одкритий край скла й знов сердито дметься.

Сонна муха дзизнула, тріснула, упала в скло, погула й стихла.

Чотири пари людських очей зупинилися на чорній мертвій мушці Тіні від людських постатей застигли на стінах, волохато перекривши кожну постать.

— Мух же цього літа. Уже й виганяла, а вони таки роються, і вночі немає покою від них!

Чоловіки заворушилися коло столу, і чорні тіні на білій стіні закивали одна до одної.

— Допивай, Василю. Такий з тебе питець. Чарки не подужаєш?

— Я, тату... не той...

— Да, партійні ж не п'ють...

— Ти б, Дмитре, помовчав!

— Да, кажу ж,— не п'ють простої,— ім портвейни давай, шампані... Приставляються зануди!

— Дмитре! Отаке-о братові?! Коли ще вдруге побачитеся, а ти... ой, доп'єшся ти, сину, доп'єшся!

— Мамо... Чого ви з ним носитеся, як курка з яйцем? Велика цяця—партійний! Ну, й п'ю! П'ю, бо отут горить... і казатиму: зануда! Кому, як не братові сказати правду? Нехай знають!

— Годі тобі. Налий краще братові та й нам з батьком...

— Чому не налить? Наллю! Хіба, як він комуніст, то що? Я теж комуніст у душі!

— Ой, сину, сину, Василю. Випий хоч до мене, старої. Тебе ж найпершого виняньчила, та полетів ти од нас. Отак спочив у батькаматері! Приїхав на спочинок та цілий місяць, як не в степу, то по отих сільрадах та хатах читальнях і прокрутився.

— Не кажіть, мамо. Я дуже добре спочив! Після заводської стукотні, після заводської залізної пилюги, так гарно помахати в полі косою. Сонце припікає, вітрець прохоложує, а кругом простір такий, що нам у місті й не снилося бачити такий. Я у вас за цей місяць вдсятеро подужчав. Наче народився вдруге!

— Спасибі ж тобі, сину, що не цураєшся нас. Ми вже з батьком думали, чи не сердитимешся,— скажеш: приїхав раз до батьків спочити, а вони в роботу запрягли!

— Сам себе запряг, мамо! Того й приїхав до вас, що кортіло махнути косою, як колись, щоб у плечах залущало... кортіло й заглянуть, що у вас тут робиться в сільраді, в кооперативі, у школі...

— Еге... А що вже батькові поміч, сину, то й правда. Старий він став, а ці ж обидва від роботи, мов кіт од пса. Цей у своєму кооперативі багатіє, а той день-у-день, ніч-у-ніч не вилазить з комсомолу. Сьогодні то і до хати досі не повертався. Хоч би пообідать прийшов. Ой, була б я батьком, та взяла б його між ноги та батогом, батогом вигнала б з нього дурощі, поки молодий!

— Мамо,—нехай робить хлопець своє діло. З нього люди будуть.

— І вже, сину Василю! Хто землі цурається,—з того не жди добра. Хіба босяк з нього буде! Закушуй, закушуй, Василю, рибкою. Купила свіженьких щучок у кривого Данила. Погостюй хоч сьогодні з нами, бо взавтра поїдеш од нас, то вже чи й побачимося коли. Старі, ох, старі стали ми обое,—насилу ноги носять. От хто ні об чім не журиться,—уже й заснув! Печалить мене цей парубок та й ще печалить: одно язиком багатіє та горілку п'є!

— Прочумайся, Дмитре,—такі гості!

Загупотіло в сінях, і став на хатньому порозі молодий хлопець. Він роблено вжахнувся, роззявив рота, витріщив очі і так кумедно тримтів! Разом з тим такою молодістю і радістю віяло від нього, що в хаті ніби пояснішало.

— Ти мені, Осю, з отими своїми кумедіями,—воркотіла мати,—сідай вечерять. Брат завтра від'їжджає додому, а тебе ледащо телесує з комсомолами до ночі!

Ось приснув і полегшено зідхнув:

— Ху... Я думав, що в нас сьогодні тайна вечерея, а воно просто самогон розпивочно. Дмитрок уже надудлився, наче Мартин мила, або кооператор дефіциту на шляху до соціалізму... Спить?

— Будьмо ж, діточки, здорові! Довелося мені, старій, перед смертю побачити вас усіх у купочці.

— Сідай, Осю, та поздоровкайся до брата,—їде завтра.

Ось жартовливо гуцнув на стілець коло столу:

— Не може бути? Він їде, мамо?

— Їде, їде, сину... Служба не жде.

— А я думав — пішки їде!

— Не балуйся, Осю...

Дмитро прочумався від голосних балачок і, сьорбнувши з чарки, кивнув:

— А-а-а... Товариш комедіант прийшли вже... Кончили секретарювать коло Доцькиного перелазу. Хе... Секретар комсомольського осередку села Кислиць — Муха! Молода гвардія по яблука та по кавуни вночі!

Ось реготався, напихаючи рот іжею.

— Була собі Муха... і жила та Муха в Кислицькому кооперативі. І любила та Муха солодке. І смоктала та Муха...

— Ти бачив?!

— Хіба я, Дмитре, про тебе? Байку хотів оповісти про муху, що з крилами. А ти перебиваєш. Та ж без крил... вроді жабка!

— Значить, ідемо, Василю? Ой, якби й мені взавтра з тобою!

— Да... я ж вам ще й не похвалився: їду вчитися!

— Моя дитино!?

— Їду, мамо. Сьогодні одержав з райкому повідомлення, що мене виряжають до міста, до профтехнічної школи. За місяць здаю секретарство Доці, і... поїхала наша!

— Буду, мамо, інженером...

— Чуєш, Василю: серце, мов телячий хвіст, кива в грудях, радіє!

— А ти, кооперативна жабко, пий самогончик та мрій про свою власну крамничку!

— Як же ми... дитино?

— Не пушу! Годі! Усе тобі дозволяв, думав: вилюдниєш, до хазяйства станеш, аж ти он куди?! Не дозволю кидати землю! Чуєш, не дозволю!—закипів старий сивий Остап. Довго сидів він мовчки, прислухаючись до розмов. Дивився на синів і розпустив думки далеко в минуле...

Темної ночі, як другий півень залопотів крильми, виїжджав він з двору, до базару. Вереснева ніч теплою кожушиною вкутувала тіло, а воно тримтіло,—холодні голки пронизували серце.

— Куди, дядьку?

— Куди ж чоловікові в -осени їздити, ваша благородія? До базару. Мішок картоплі, мішок цибулі, мішок полови...

— Зброї не везеш?

— Наша зброя — пока б'ють, мовчи, ріжуть — кричи.

— Ха-ха,—щучий син!

За селом дійшов Остап до тям. Послухав на всі боки довго й пильно.

— Як тобі, Василю? Проїхали чортів. По всьому селу калавурять. Може вилізеш?

Коло Горбатой могили прощалися.

— Прощайте, тату.

— Прощавай, сину.

Пірнув у темряву Василь, тріснув гілкою коло лісу. Пішов у невідому даль:

— За землю вашу, за завод мій, тату!

... Молодим, безвусим хлопцем пішов колись Василь з хати.

— Тісно, тату, на нашій десятині. Піду пошукаю собі долі.

... Глупої ночі постукало в шибку.

Довго вдивлявся у ніч через вікно Остап:—ворог, чи свій стукає?

— Я, тату,—Василь...

Дебелий, у бороді, став на дверях. Сплеснула тільки руками мати, тихо плакала:

— Ти ж, сину, за кого?

— За комуну!

— Деникини в селі...

— Переховаюсь...

Пересидів три дні на горищі, а четвертої ночі, під мішками з картоплею та половою, вивіз Остап сина з села.

Прийшов з ночі й пішов у ніч такий великий і чорний.

... Ясного грудневого ранку сів Дмитро на Корнієнкового гнідого жеребця і виїхав з партизанами атамана Водуда.

Минали роки,—згинули сини, виплакала очі мати.

Згадав добрим словом комнезам Остапа:

— Два твоїх сини за землю б'ються... Бери землі по нормі на всіх, може ще прийдуть. Не прийдуть, тоді побачимо. Ори. Твої сини одвоювали її!

... Перший подав звістку Дмитро:

— Діло кончили,— іду додому.

Василь сповістив пізніше:

— Працюю на тому - ж заводі, що й перед революцією працював. Приїду в гості.

— Діти мої! За пазуху вас склав би,— які ви дорогі!

— Не пушу. Всі од землі тікаєте, всі,— молоді, дужі! Мене, старого, на ній кидаєте? Ні! Усе своє життя гнув горба, лив піт на землю. Вигодував вас її соками... А ви тепер — врогтіч?

— Тату...

— Мовчи, Осю. Ти — мовчи! Ти найменший, тебе нарік я землі й нікому не віддам. Ти мусиш оддячити їй і за себе й за братів. Нехай вони пішли своїми шляхами,— їхні шляхи давні. Вони обидва — одрізана скиба!

Сини мовчали, кожен відчував якусь просту,— батькову правду.

Жарт зазмер Осеві на губах. Дмитро мовчки жував шкоринку. Василь уважно слухав, очима усміхався комусь через батькову сиву голову.

Воркотіла мати:

— І куди ви, діточки, як ті пташенята з гнізда, розлітаєтеся? Де ви ту долю побачили? Які шляхи до неї напители? Сиділи б дома, хати б поставили, поженились би. Та немає нічого кращого, певнішого, як своя хата. Куди не підеш, куди не поїдеш, а таки до своєї хати повернешся, до своїх діточок. І ніхто тебе з неї не прожене, бо всяк знає, що вона твоя, що ти її своїми руками приробив, свою кривцю за неї пролив. Зміниться власть — куди тоді? Із заводу, із кооперативу проженуть, — куди ви подінетеся без своєї хати?

— Ай, мамо... Влада зміниться?.. Та швидче... дайте, мамо, нам отієї наливки, що ви в скрині ховаєте! Не люблю я самогону, а випити чогось хочеться від ваших слів.

— Бенеря, а не хлопець. Цей не засмутить. Моя година,— я й забула, що в мене наливка стоїть про случай. Побіжу ж я...

— Та не біжіть, мамо. Підіть тихо. Вам же трохи більше років, як мені: втрое мабуть?

— Он і Дмитро поки не був кооперативним прикажчиком, то був молодий і бігав. Навіть у Червоній армії був і хотів у партію вступити. Тепер, сердешний, од вітру хилиться... Сказано п'я... тьху — Старий!

— Не гавкай...

Стара винесла четвертину вишнівки й частувала:

— Ну лишень ви, паничі мої, коштуйте вишнівочки. Десь удалися ви хто зна в кого: і діди й батьки наші горілку пили, і ми з батьком, слава богу, не одмовляємся, коли частують люди, й Дмитро не від тих грошей, а ви двоє на жіночу лінію вийшли.

— Е, мамо,— не можна горілки пити. Товариш Ленін, помираючи, найперше наказав:

— Тільки ото мені, барбоси, підете по тому шляху, що я вам показав, п'яними, то я мертвий повернуся в гробі й ляжу до вас спиною! Дмитро чмихнув:

— Ти, комедіянте, не торкайся тов. Леніна. Ти ще соплі втирав, коли я брав Перекоп... Да... був один чоловік — Ленін, а ви всі — сволочі. Вас перевішать усіх треба!

— Де ж пак — ось ми: горілки не п'ємо, вареного не їмо,— живе ковтаємо.

— Знаємо вас. Я, брат, придивився. Інший отакий хверт приїде й давай наливать:

— Самогону не пийте, жінок не зачіпайте, надіньте червоні штани й ідіть до комуни! Не варіть самогону, пийте холодну воду й купуйте облігації.

— Ах ви-ж, гриці болотяні! Вам добре розсуджати: сякі-такі,— варять самогон! А чого горілка дорога—га? Продавайте горілку дешевше,— не питимемо самогону. І ми можемо пити мадери та портвейни.

— Зануди. Сами частенько попивають винце з бокальчиків хрустальних, то й можна розмазувати:— варять, варять самогон, несвідомі! Де ж його карбованців набрати на горілку, як не варить самогону?

— Може воно й вредно, як лікарі кажуть, пийте самогон, та проте, воно ж той вред не зразу позначається.

— Читав я якось у газеті, що в 1927 році менше гонили селяни самогону, ніж за попередніх років. Про мене, то брехня, бо в одній нашій Кислиці тепер почав гонить кожен хазяїн, а раніш не гонив, і в кожного свій апарат є. Якби забрати весь той самогон, що виженуть у нас у селі за рік, то й була б річка аж до самого Харкова, покоштували б усі, що ми п'ємо—О! Понюхали б нашої змички!

— Чого ми п'ємо? Бо чоловік хоче, щоб на душі весело було, а йому треба день-у-день робити.

Ось жахався:

— Дмитре! Я ж тобі не давав слова для промови. Ти як та опозиція: турни її в двері,— вона у вікно лізе. Знай собі, що ти безпартійний комуніст!

— Дулю на та не перебивай... Я тобі не сопливий комсомол, щоб у тебе слова прохати. Ти слухай, занудо, про що каже старший брат, котрий брав Перекоп і самого тов. Фрунзе бачив з переднього фасаду!

Остап махнув на Ося:

— Не перебивай. Нехай каже. Парубок правду каже й про самогон і про хвертиків!

— Понаучувались ви добре язиками пашталакати,— і сюди і туди, як пес хвостом, а ніякого уніманія не обрачаєте на душу селянську, чого вона хоче?

— Самогону, тату?

— Самогон, сину, діло друге. Не з добра п'є чоловік... Скажуть—я. До сивого волосу дожив, а що я знав: роботу, роботу й сто разів роботу. Думаєш, сину, не був і я молодим? Був. Був отакий, як ти. На крилах літав,— думав: от щось там, попереду,— мое! Дожену! Впіймаю! Або ваша мати... Не весь вік вона отака сива... Була й чорнява. Побралися ми з нею. Бідні та молоді. Знали добре, що гірко робитимемо на нашій десятині та на багацьких поденних, а все бувало радіємо удвійзі над нашою долею:

— Правда ж, Маріє, швидко буде краще? Гарно? Хороше?

— А буде ж, Остапе... Ми ж ще молоді!

— Діти, діти. Глянеш на вас та й одмолодієш. Може й буде колись краще. Може. Вам, діти, вашим дітям, а нам радість—ваше щастя.

— Згадаєш молоді роки, та, вірите,—старістю сплакнеш, серце затужить:

— Чого не молодий чоловік повіки—га? Чого він, дурний, тільки гадками потішає себе, а там озирнеться—аж голова вже

сива. Голова сива, а ще ж того щастя і не було. Обдурила доля, насміялася! Тоді вип'єш чарку, другу - о! Повеселішало на серці, помолдшав чоловік і знов йому не страшно нічого, знов надіями радіє.

— П'ю і я, діти, частенько п'ю, бо шкода мені молодощів, шкода щастя, що бажав я його та не зазнав. Не п'яниця ж я, не ледащо...

— Та й чи є п'яниці, ледацюги? Немає, діти! От ви плюньте мені у вічі, а я вам казатиму: немає ледачих, немає п'яню! Так собі — нещасні люди. Увірвався чоловікові терпець, що гарного не зазнав, утомився чоловік та й підживлює душу свою горілочкою. Вип'є і знов сильний він, молодий. Інший отак і до домовини.

— Не усміхайся, Осю. Я твою думку знаю, бо і я був колись у твоїх літах. Думаєш, бувало:

— Хіба оте старе доробало що має в грудях? Чогось хоче? Довбні йому треба вже!

— Діти, діти. Не дурний же то чоловік сказав:

Ой, верніться, літа мої,
Хоч до мене в гості!

— Ви всі три письменні, світа бачили, — думаєте: ми розумніші за батьків. Що вони, темні мужики, знають? Поралися весь вік у гної, просмерділися кізяками, — нічого вони не розуміють. Неправда, діти: розуміють, не по вашому молодому — тугіше, а розуміємо! Серцем розуміємо! Голова в нас важка та серце гаряче, як у вас. Серце ніколи не обдурить. Серце щастя хоче, як у вченого, так і в темного чоловіка.

Мовчки слухали сини старого Остапа:

... Високий, чорнявий, молодий. Молотить, цілий день молотить, цілий день молотить... Косить... од зорі до зорі косить. Наче грається з косою.

... Пішов на заробітки... За плечима торбина, на плечі ціп і лопатка...

... У новій свиті, у зеленому поясі прийшов з церкви. Такий спокійний. Святковий. І хочеться, малому, притулитися до його, понюхати свиту й зелений пояс і чорну бороду й лагідні очі, — упитися отим чимсь рідним - рідним, батьківським, — пахучим і солодким, що пройняло батькову постать од голови до чобіт.

Велика вузласта рука куйовдить на твоїй голові чуба, шарудить по-за вухами... Ух, який солодкий мороз перебігає тілом од тої руки! Тато. Мій тато!

— Мій тато найкращий. Мій тато твого одною рукою по-дужає!

— Твій!? Хі! А скільки таких, як твій тато, на мокрого горобця сідає? От мій...

— Дурний твій батько. І ти дурний!

— Що? То ти такий?!

— Ай-яй-яй-й. Мамо, Василь б'ється.

... Тато, — молодий, дужий. Найкращий, найлюбіший, найправдивіший. Тато — бог дитинства неповторного!

... Ой, оці мені діти. Та не нагодуєш їх, та не вдержиш їх у хаті. Посидьте хоч часинку камінюками... Мати... І капельки не страшно її лайки. Ще дужче кортить пустувати, на голові ходити!

— Іди лишень, Дмитрику, поськаю, бо в голові в тебе мабуть нужі повно. Ніколи и поськать вас, гицлів. Та лежи, не вертись

мені, як дзига. Бач патли які виросли, наче в монаха. Прийде батько з заробітків — постриже.

— Ой, мамо!

— Ускубнула? Ото, щоб не пустував.

— Чого у вас, мамо, руки ладаном пахнуть... наче на святках?

— І в кого воно вдалося? Перевернися на другий бік.

— Ой, мамо, не лоскочіть.

Мати... чудна така: лає, мов п'яти лоскоче...

— Та не бігайте мені коло озера, — водяник ухопить.

— Гей, хлопці, — ходімо купатися!

Мамо, як люблю тебе не слухати!

— Вечеряйте ж, діти, що бог послав, та лягайте спать.

— А ви мамо, чого не вечеряєте?

— Я потім... як попораюсь...

Яка ти хитра, мамо. Думаєш, ми не знаємо, що ти дала нам останній хліб?

— Чогось не хочеться вечерять, мамо. Ми сьогодні в кучугурах копали козельці... ой, добрі!

— То спить.

... Мамо... Найкраща між мамами, мамо!

Найсердитіша і найласкавіша!

З лозиною в одній руці й останньою скибкою хліба в другій.

Химерна і єдина. Другої такої на світі нема!

... Коли ворожий багнет хижо скочив до грудей, єдиним зойком обізвалася душа:

— Мамо...

Ти тоді, певно, стояла перед чорними, порепаними прадідівськими богами отут у покуті й без сліз, без слів молилася... за синів своїх. Сива й похила...

— Годі вже, старий, журити дітей. Тільки вип'є, так і заведе своєї. Частуй краще гостя вишнівкою та і нам усім налий по чарці.

— Зажди, зажди, мати. Дай мені хоч раз за все життя поговорити з моїми синами. Все життя говорив з ними про роботу, про коні, про свині, про кури, про плуг, і ніколи з ними не говорив про те, що в мене на душі, ніколи було мені почути від моїх дітей, кому вони будуть молитися живучи. Не журися, мати, про свою вишнівку — вип'ємо, а може вона нам і не кортітиме.

— Ти свою душу до дітей іжею смачною та питвом кажеш, бо воно й справді, — смачна їжа та солодке питво щиріше до людини, до душі її промовляють, ніж слово... Слово, — воно таке, що всього не скажеш ним, не так скажеш, як серце велить сказати. Шорстке наше слово. Перше обдряпає душу, поки в неї влізе. А випив чарку, закусив, — розлилося тепло по тілові, до серця дійшло. З'їв смачну страву, — дивись, так добре тобі стало, у сон клонить, усе любе, усе миле.

— Та ба! Скоштував я за свій вік усіх хлібів і бачу, що не всяка страва — смачна, не всяка чарка — солодка.

— Сидимо от ми родиню, гурточком, шуку-рибку, на олійці смажену, поживаємо, горілочку попиваємо. І добре воно нам, і солодке й поживне. Бо всі ми, — одно тіло, одна кров, одна думка.

Згадую свої найми. Молотив на Донщині в одного багатого козака. Молотиш цілий день, ухоркаєшся так, що вола ззів би.

— Покличуть до обіду — очима їси. Добре обідали хазяї, добре годували й наймитів. У козаків така вже поведінка. І скажіть же ви: сьорбнеш ложку смачного борщу, згадаєш, що то ви дома може без сухаря сидите,— і стане паляниця хазяйська камінюкою в горлі. Не наверну смачного борщу з курятиною, чи з бараниною до рота.

— То ж і кажу: не вгощай, мати, дітей самою доброю стравою,— потруси її, стара, щирими словами, матерськими. Людина їсть і п'є, щоб жити, а щире слово розчиняє душу, як ту квітку.

— Не борони ж мені правди попитати в синів моїх, у дітей наших—хто ми єсть? Чи дві квочки з каченятами, чи дві дурні качки з курчатами, які не знали, кого висиділи, кого вигріли тілом своїм? Ой, бо бачу я, що будемо ми з тобою квоктати на березі, перелякано кудкудакати, а каченята наші попливуть за водою.

— Ні, поки маю силу в оцих старих граблях,—не пушу. Ти, Василю і ти Дмитре,—розкраяли ви моє серце, пустили кров мою стару з нього, а я мовчу. Ідіть, діти, своїми стежками, ви в мене одкраяні скиби, не притулю вже вас до хлібини, щоб ціла стала.

— Не знаю,—чи так ви робите, чи не так. Та втратила вже вас свята земелька наша навіки. Душу її ви загубили, пахоців її ви не чуєте. Похожаєте на ній, як пан перед наймитом, силу земельки хочете споживати, не робивши, не скропивши земельки потом своїм трудним.

— Чи знаєте, діти, як то почути першого жайворона в полі? Чи розумієте, що то значить, пройти за плугом першу скибу?

Дивився я на вас... ні!

Не бачу я на вас тих радощів, що їх дає земля!

От ти, Василю. І тепер на полі був, робив зо мною. Робиш ти, як син твого батька. Важкий ти й дужий, коса дівчиною воркоче в твоїх руках. А станеш на покосі, утреш піт рукавом, по батьківському й зідхнеш:

— Як дуже широко, просторо у вас!

— Чого ж ти, сину, не погладиш колосочків жовтих, що мов діти золотоголові клоняться до тебе? Чого ти не ляжеш грудьми до землі й не понюхаєш, як вона пахне?

— Сину Василю. На наших просторах тобі порожньо. Ти б наставляв на наших полях машин та заводів, ти б хотів, щоб вони гуркотіли, двигали землю, чадили чорним димом. І зараз твої ніздрі роздимаються, як у коня, який воду зачув. Тобі від моїх слів уже запахло заводським димом, загуркотіли машини. Хіба я не бачив ці дні, що ти, мов риба, викинута хвилею на берег. Тобі сумно на наших тихих степових просторах. Пронаший ти, сину, для земельки. Твоя кров уже пополам з димом... Як і повернешся колись до землі, то або в гості, або, щоб запрягти її в машину. Перемолоть, перекувають, переварить захочеш землю в заводі...

— Я не гудю тебе. Може й твоя правда — старий я, не знаю, не доберу глузду в твоїй правді. Кожен так думає, як життя його навчило.

— Дивлюся я і на тебе, сину Дмитре...

Не мій ти син, не мій. Пішов ти до того Перекопу моїм сином, а повернувся додому якимсь покаліченим. Не Муха ти, сину! Не було таких у нашому роду. У нашому роду всі йшли своєю стежкою,— мов камінь з гори котився,— не спинити його.

Глянь на муху: маленьке, негодяще звірятко, а яку натуру має: Сіла тобі на носа,—ти прогнав. А вона знов — ти знов прогнав,—

знов сіла. І чим дужче махатимеш на неї рукою,— вона не злякається, а ще впертіше сідатиме тобі на носа. Хіба вловиш і задушиш,— тоді аж перестане.

— Так і ми — Мухи: тисли нас і голод і холод, і праця важка, а ми таки сідали на землю нашу святу. Один гинув, другий сідав на його місце.

— Так і Василь: сів у своєму заводі й у ньому він умре. Обходив усю Росію та Україну з Червоною армією, а на завод свій повернувся.

— Ти ж, Дмитре, не маєш свого місця, мушачої натури. Землі боїшся і цураєшся, бо боїшся праці. Ти хочеш без трудів заграбастать щастя! Хочеш, щоб хтось приніс на блюді до тебе твоє щастя. Та ще не бувало такого на світі... Знаєш про це й п'єш...

— Хочеш забагатіти, кажеш? Що ж — багатіли люди не трудячись: один крав, другий грабував. Бувало й таке, чому ні? Та злодіїв, душогубів, сину, в нашому роду не було!

— Любиш ти й жайворона по-весні, любиш за плугом першу скибу пройти, одягу гарну любиш.

Усі ми любимо й працю посильну й одягу гарну — та ба! Заробити треба.

— Не любиш ти землі, ненавидиш її, бо знаєш, що вона чигає на тебе. Повскознешся на легких хлібах у кооперативі,— до неї прийдеш! Не як рівний, не як господар, а як наймит, як старець. Не буде з тебе хазяїна ніколи!

— Одна моя надія — ти Осю. Не пущу тебе від землі нікуди, на коліна перед тобою стану,— не йди, сину найменчий, останній! Хто ж, як помру я, піде за моїм плугом, розоре землю, завойовану твоїми братами? Хто закрие нам очі з матір'ю? Невже й ти, останній, кинеш сиротами й нас і землю? Землю, що наша тепер! Чуєш — наша? Для себе ореш, для себе косиш!

— Закрий перше нам з матір'ю очі, а тоді — куди хочеш. Але поки я живий, не рви мого серця, бо воно зрослося з землею, воно живить і мене і її разом... Таке, діти... Ну, будьмо... Тепер і я вип'ю.

Ось давно поривався говорити. Він весь горів:

— Ніколи того не буде, тату, про що ви кажете, чого ви од мене хочете! Ніколи! Ніхто мене не спинить. Ну, хто? Та я... сам себе вдарю, тільки дозволю комусь стати на моєму шляху!

— Ви, тату, багато правди сказали, і про себе й про землю і про Василя та Дмитра... Ви сказали з серця, те, що передумали за своє життя. Вислухайте ж і мене, вислухайте, що я передумав...

Найбільше щастя для мене — освіта. Яке то щастя — ясным, світлим оком дивитися навколо себе, уміти, знати — все, все!

— Сину, сину. Коли вже навчаєшся тих книжок? Усе чита, усе чита! Очі видивиш геть. І школу ж пройшов. Скільки тих грошей на книжки та на тетраді та на карандаші збавив! Сім год учився і ще тобі мало?

— Мамо, не перечте йому, він хоче бути комісаром!

Ось спалахнув:

— Ти, Дмитре, мовчи. Мовчи, кажу! Багатій, крадь, убивай,— що хочеш — роби, до мене тобі діла немає! Досить з мене того, що я, комсомолец і секретар комсомольського осередку, мушу, зціпивши зуби, вислухати і мовчати, коли всі вибивають мені тобою очі, що ти, мій брат, п'яниця!

— І чорт з тобою,— пий, та не крадь. Чув—чув я, що в кооперативі не все гаразд... Миші крам їдять? Час на вас ревізію, бо засіла там вас—банда, грієте руки коло громадського добра. Дякуйте темряві та байдужості громади... Та не довго... Громада швидко зрозуміє, що не тільки шкода повинна бути того, що у власній кешені кожного лежить... Вона зрозуміє, що шкода повинна бути й того, що всім належить, цілій громаді. І я, поки до школи їхати, до вас доберуся!

— Тьху—через тебе не про те почав. Ти мені, мов чорна кішка бабі Лапацинці, шлях перебігаєш. Я знов до вас, тату.

— Ви не дивіться, що я молодий, сімнадцять років мені. Я багато передумав. Товчешся, товчешся з нашими хлопцями та дівчатами, балакаєш, балакаєш, і бачиш, що настогидли їм твої балачки. Роботи вони хочать. Такої роботи, щоб наслідки від тієї роботи помацати можна було.

Дмитро глузливо й радо реготався:

— Ха... то-то чув я, що сходитеся ви в хату читальню увечері, гасите лампу й мацаєте дівчат. Воно, бач, хочеться... Не було комсомолу,—мацалися на колодках та по клунях, а тепер у комсомолі—комуною!

— Цить ти... дефіцит кооперативний! Ти сам побач, а не—„чув“. Мабуть так чув, як товариша Фрунзе бачив „у передній фасад“.

Мати замахала руками:

— Годі вам. Обидва гарні!

— Да... Зануда. Я—секретар комсомолу! Чого ж ти що-вечора висиш на Доцькиному перелазі, як ти секретар? Чи може й цього я не бачив? Хто аліменти платитиме? Батько? Я платитиму, бо й моя частка в нашому господарстві є.

Василь мовчав. Схилив голову на руку й слухав. Ось воно—нове село заговорило перед ним не криючись, забреніли ті струни, на яких треба тепер грати, щоб повести село своїм шляхом, пролетарським, до нового життя. Ось ті нові слова, що ними заговорило нове, розбуркане село.

Чужі, ворожі сиділи один проти одного. Ось та Дмитро, вимірюючи поглядами.

Ось засміявся:

— Власне, чого я розсердився? Однаково, якби з чийогось двору сунула морду крізь тин скажена собака, а я на неї за те розгнівався!

— Між іншим... товариш пугач! Пугукай собі на здоров'ячко, лякай старих бабів, але вибий язик об тин. До Доцьки тобі діла мало, як блосі до трактора.

— Псс-с-с-с... трактор!

Мати здавила оком Дмитрові—мовчи!

— І зрозумів я, тату, що слова мої годилися тільки для першого разу. Слова гарні, але їм вірять тільки до того часу, коли з тих слів народяться діла.

— І зрозумів я, що тільки тоді, коли я сам, оцими двома руками покажу, як треба робити те, про що кажу,—аж тоді мені повірять. І загорілася моя душа, солодко стало, повірите,—солодко в грудях стало, коли уявив я себе вченим, уміючим, знаючим! Я багато читав, багато дечого вже знаю, багато дечого навчився за час секретарювання в комсомолі.

— Тату, я хочу бути інженером. Ви не кивайте головою... гляньте: Я закінчив учення і повертаюся додому... на тракторі! Подумайте,— не справді на тракторі, а... ну, розумієте?! Тоді я буду їздити тільки на тракторі, я буду інженером! Трактор, машина мене покірно слухатиметься, як вас слухається наш Сивко. Гляньте: вишикувалися на наших кислицьких полях трактори... Сотні тракторів! Затуркотіли, закурів пилوک і димок, і ми, як військо на залізних конях, рушили степом і де ми пройшли,—скрізь чорна, пухка рілля. Рілля. Тисячі десятин! Мільйони десятин пухкої ріллі! Без мозолів, без поту, без прокльонів, без мук, а так — граючись: цигарку в зуби та й поїхав! Жайворінок співає, земля пахне, димок бензиновий пахне...

— Ви знаєте, я дуже люблю пах бензинового диму. Коли в місті промчить коло мене автомобіль і пустить сивенький хвіст диму,— у мене ноги тримтять зірватися і бігти за автомобілем, нюхати бензиновий димок. Од нього в грудях стає... ну, не можу словами сказати... Тоді хочеться колесом на руках піти вздовж вулиці, хочеться вирвати штахетину з паркану і трощить її об брук. Трощить і реготатись!

— Пс-с-с... Досекретарювався. Комедіант! Може в міліцію закортіло? Це тобі не в хаті-читальні комедію ломать.

— Дмитре. Не удавай з себе дурника. Ти ж добре мене розумієш. Хто, як не ти, приніс з-під Перекопу такі гарні казки? Хто, як не ти, перший навчив мене любити те, від чого серце тримтить? Чого ж ти плюєш мені в душу... Чого ти, брате, став такий?

— Осику, дитино. Киньте, діти... Найшли балачки. Одно лаються, одно лаються!

— Нічого, мамо. Налийте мені чарочку...

Посхиляли голови старий Остап та Василь... Думали.

Дмитро розвозив пальцем розливу по столі горілку й копил губу.

Спущені повіки тримтіли. Усміхнувся.

— Да-а-а... діла. Наколотив тракторів із бензиновим димом, штахету з казочками. Молодий ти, через те й кудкудакаєш, мов та курка, що знеслася.

— Ти не забувай, хто ми. Хто ти? Ти Хтодось Муха,—син незаможника Остапа Мухи. Чуєш? І брат Дмитра Мухи, котрий брав Перекоп і бачив тов. Фрунзе.

— Чого я був під Перекопом,—питання? За волю бився! За краще життя бився! Волю завоював, землю завоював, усе завоював!?

Далі буде

НАТАЛЯ ЗАБІЛА

* * *

Дерева сплять під памороззю в лісі.
Холодна смерть. Ні радості. Ні жалю.
На чорнім тлі застиг крижаний місяць,
Німих сузір'я одвічної скрижалі.

І мариться: що день — то глибша тиша,
Неначе вітер захолов в крижинах.
Що день — то важче движуться і дишуть
В льодових путах люди і тварини.

І мариться: безсиле сонце тьмяне
Над обрієм в німій зажурі лізе,
І тоне знов — холодне і багряне,
І мертва ніч насуне знову грізно.

Все тьмяніш усміх променів червоних,
Коротший день — міцніша влада ночі.
Вмирає все. Усе життя холодне
У синій льоду, в білих сніжних клоччі.

І день прийшов. Чи це не день, а ранок?
Чи може вечір? Може синя ніч це?
Не встало сонце. І вже не встане.
Це — ніч. Холодна. Мертва. Вічна.

І над усім мереживо льодове
Байдужий хтось спітає безупинно.
Холодна смерть. Хто зна таємне слово,
Щоби розбити білу домовину?

Ніхто. Ніхто. Під землю. У печери
Залазять люди з розпачем і жахом.
І на землі лише самі умерлі —
Застиглі трупи і тварин, і птахів.

Все невідступніш холод пута стеле,
Все загортає в крижані шати,
Залазить в нетрі, в глибші підземелля...
Куди тікати?! — нема куди тікати...

Й холодна смерть у кришталевім блиску,
В мереживі прозорих сталактитів
Загляне в вічі... І тоді так близько
Примариться — пекучий південь літа.

...Ходить Прекрасна Товаришка
без паранджі, без шляпи і чобіт
і перев'язує нам рани,
на кров ляга бінт...

А Сонце спускає волосся
палючих ліній —
...Мені хочеться, щоб усім вам жилося
без сліз, без поразок і війн!

П. ГОЛОТА

БРУД

(повість)*

Робочий день в швацькій майстерні розпочинається трагедією Робітниці з косою помаранчового кольору загнала під нігтя голку. Всі збіглися навколо неї, гомонять. Одні шкодують, співчують їй, інші глузують. Як таки так, наче людина перший раз в житті взялася за шитво. Деякі просто злостилися. Поміж жінками зашкундіяла Надя. Всі розійшлися по своїх місцях, застукотіли машини, загомоніли розмови і втворився енергійний, одностайний шум — гул, що нагадує водоспад, височезний водоспад, що жбурляє із себе, розсипає кипучу воду. Розмов не чути. Один одного розуміють по губах. Мова все ще йшла про випадок з голкою. Цей випадок обов'язково попаде до стінгазети.

— Карочко — каже Діна — ти до газети писала колинебудь?

— Ні. А що це таке? Я навіть не розумію.

— Ну... ну напиши про свого хазяїна, як він з тобою поведився, а ми помістимо в нашої газеті. Чи хазяїн зобіжав тебе, чи експлуатував, може чого доброго вдарив коли. (Потім над ухо): може ліз коли — мідні очі аж блиснули. А Карочці в лице вогнем ударило. От чортяка. От злякала. А Діна дальше.

— Напиши, мовляв, як було в хазяїна, а тепер он як.

— Ну добре, а що з цього вийде?

— О, все може вийти. Як серйозне щонебудь, то, брат, Галанові аж он як влетить. Його, брат, так прижмуть. — Але Кара махнула рукою. Слово „серйозне щось“ аж укололо.

— Та ну його. Не хочу рахуби піднімати. Ну їх. Я на них дивитися не хочу. І далі Кара красно зніяковіла.

— Секретарю, секретарю — гукнула Надя до Діни жартуючи — що ти позапартійних розважаєш? Хай підвищує продукційність праці. Діна усміхається своїми мідними очима, ямочка заграла на повній рожевій щоці. Усмішка миттю ховається в серйозний вигляд обличчя і Діна йде до своєї машини. Кара порається коло своїх рукавів. Туго замріялась, підсorbуючи кругленьким носиком хилитаючи як кущиком кудлатою голівкою то в один бік, то в другий. Кущик нервово гойднувся, Кара здригнула. До неї підійшла Надя, вдарилася легенько по плечі і неохоче сказала:

— Там якийсь просить, щоб ти вийшла.

Вона жужмом склала свої рукава з голкою й вибігла. За дверми в брудній, білій толстовці стояв Джонат-Свіфт. Він не вітається до Карочки. Його угрувате лице здригується, рот якось широко перекосився, зелені жабині очі розгублено забігали і з кривого рота вилетіло: га-га-га-га-га-га.

* Початок див. „Черв. Шл.“ № 2, 1929 р.

— Чого ви смієтеся? — питає Карочка.

— Ти... той, як ти сюди попала? — питає Карочку і, не чекаючи відповіді, продовжує — Веди мене в середину. Мені треба побачити, як працюють. Мені треба вивчити побут фабрики. Жива газета в вас є?

— Є. Стінна газета є.

— Женяться, розводяться?.. аборти... а? Це все є?

Карочка гнівається й красно нияковіє. Мовчить. Але Свіфт і не цікавиться відповіддю. Він і не дивиться на Карочку. Він грубо роззявив рота і щось вищукує над головами швачок, що здивовано повернулися всі до нього.

— Познайом мене, ти... ти... познайом мене з кимсь старшим...

Кара знайомить його з Надією.

— Свіфт? — перепитує Надя — чи не родич того Свіфта, що написав Гулівера? Та ви ж той... на ногу, т. Свіфте, не наступайте...

Свіфт навіть не чує.

— Ви... — питає він Надію — до котрої години тут працюють?

— Та чого ми тут стоїмо, ходімо далі, — пропонує Надя і пішла, шкандибаючи поміж машинками. Свіфт ішов за нею з олівцем та блокнотом і штовхав усіх. Кароліну, що тут ішла з Надією, уже забув, вона вже для нього не існує. Наче її не було. Він іде за Надією, підвівши високо голову з роззявленим ротом, якимось зачепився об машину, мало не звалив її, але тільки розірвав собі толстовку. Тоді Свіфт побачив, що коло нього Кароліна.

— Ага... ти... заший мені... — пішли до місця, де працює Кароліна.

— Так значить... — Свіфт не доказав. Він сів на рукава, що лежали жужмом з голкою, раптом схоплюється й голосно скрикує. Ззаду висів рукав і стриміло ушко з голки.

— Ах... пробачте, Кароліно... — Свіфт вириває голку і продовжує: це ерунда. В мене ось великі новини, я ось, наприклад, був у Сибіру. Вивчав історію кумиса. Навіть пив. Розумієш, пив кумис.

— А що то таке кумис? — питає Кароліна.

Але Свіфт наче й не чув. Він уже забув, що біля нього Кароліна. Дивився кудись вбік. Потім вийняв блокнот і щось записував. Потім довго розпитував Надю про життя на виробництві і, навіть не попрощавшись з нею та з Кароліною, пішов з майстерні. Йому вслід білоголова робітниця гукнула:

— Нахаба. Шантрапа...

Свіфт коло порога висякався и так незугарно махнув рукою, що полетіло робітниці на рукав.

Діна змахнула з лукастого чола своє волосся, заграла ямочкою, що на пашистій гарячій щоці, блиснула мідними очима, труснула повними грудьми й тоненьким своїм дитячим голосом оголосила комсомольські збори швачкої майстерні розпочатими. По списку головує отакий, за секретаря отакий. Діна просить збори дотриматись тиші: он там у кутку хтось курить і балакає. Вона взяла в руки дзвоника й кожний похапцем пшелки кінчав говорити. Нарешті всі уважно усталились до столу. Діна дає в руки дзвоника чубатому голові. Він бере того дзвоника, весело всміхається до аудиторії, підіймає високо дзвоника догори й з усієї сили дзвонить ним, аж нагнувся лицем до столу. Аудиторія шумнула легеньким сміхом. Але сміх цей сразу втих. Чубатий голова витягнув до аудиторії руку й оголосив програму зборів. Виступає промовець. Він

частенько повертає голову вбік, трохи думає, позирає в блокнота й поволі, трохи незв'язно говорить про становище молоді на виробництві. Із такої ось кількості молоді більший відсоток комсомольців. Більше дисциплінована молодь комсомольська. Бувають звичайно випадки, що й комсомольці не без гріха. Треба оте й оте. Продукційність праці падає більше на комсомольську молодь. Он стільки то білизни, шинель пошито для Червоної Армії, а стільки то сорочок та штанів для будинків безпритульних. Недбало працює санкомісія, слабо поставлена справа з стінгазетою. Молодь в часі роботи їсть, не миючи рук, плюють на підлогу. Частенько в часі роботи зачинені вікна, дехто курить за роботою й навіть кидає на підлогу недокурки, п'ють сирову воду, як для цього ж є варена. До газети мало пишуть. В статтях мало торкаються болючих питань виробництва. Мало гумору. Нам же треба й сміятися (тут доповідач усміхнувся й цей сміх передається на аудиторію. Аудиторія наче чекала цього. Наче це було для неї найважливіше й тепер уже обережно вислухувала промову доповідача й вичікувала, чи не скаже щось смішного. А доповідач „криє“ — Те не так і те не так. Он і парткерівник двічі на бюро не з'явився. А дехто з молоді в часі роботи переморгується та „секретки“ пишуть, а то виходять за двері та шушукаються. Промовець кінчає тим, що треба всі ухили серед молоді на виробництві викоренити, повиривати, як негідний бур'ян серед жита й спалити та ще й попіл розвіяти. Потім між головами виростають руки з проханням дати слово, потім обговорювалось. Програм денний зборів був подібний до снопа, якого молотять на току, вибивають його, товчуть, витрускують і лишають що найпотрібніше. Після всього виступає Діна. Труснула своїм чубом, мигнула мідними очима, зробила висновок і ніби забила цвяха всьому тому, що говорилося і обговорювалось. Молодь жива, бадьора після пісні „молодая гвардія“ розходиться. Оточують стінну газету, що тільки що виклеєно. Скупчилися коло неї, як бджоли коло матки, й кожен з усмішкою, кожен чомусь радіє...

Кароліна зачарована. Дуже їй подобається стінна газета. Ач як чудово змальовано Надю: йде, шкутильгає, підборіддя аж по землі волочиться, а вона тримає в руці величезну голку й коло неї робітницю, щоб та підвищувала продукційність праці.

— От чорти! — каже усміхаючись Надя, що тут же стоїть і дивиться на газету через голови молоді. — Хто ж то так одпоров, га? — Надя наче не злиться, сміється, але їй ніхто не вірить. Всі дивляться на карикатуру й на Надіне велике й довге справді підборіддя. А от Діна змальована краще. Стоїть перед червоноармійцем і дає йому від імени виробництва більшу за себе будьоновку. Із очей у Діни жовте проміння сиплеться, а груди більші, ніж вона вся.

Діна штовхає Кароліну.

— Ну що, як подобається тобі газета?

— Та звичайно, що й казати.

Дужки брів у Кароліни здушилися на переніссі, збіглися. Усмішка зникла: Вова. Ах, як їй боляче згадувати. Але дурниця... на чорта він їй. Вона тепер на нього й не гляне. Дурити. Ні. Цього вже не буде.

І біжать дні на виробництві в шумі, в гуркоті машин, над вечір стомлюються, тануть, а тоді знов біжать.

Діна сьогодні незадоволена. Рожеве кругле лице нахмурилось, тільки дитячі куточки губ зраджують Дініну серйозність:

— Карочко, треба взяти себе до рук. Дивись, тобі вже доручили шити сорочки, тебе вже ухвалили в кандидати до комсомолу, а ти ото завжди коники викидаєш. То два дні тебе нема на роботі, то в часі роботи на цілу годину кудись зникаєш... Карочко, обіцяй мені виправитись.

— Пробач, Діночко... — Карочка колупається під нігтями, й соромлячись Діни, нахнюпила голову — пробач... Даю слово. І за десять хвилин після того як дала слово вибігає з майстерні. Вона забачила в вітрині Вову.

Вова одкликає Кару набік, щоб не побачила Діна й говорить Карі багацько м'яких лагідних слів, тисне руку, дивиться глибоко в вічі своїм довгим тонким обличчям і усміхається. Яка Каруся стала цікава, далеко краща, ніж була... Ах, як Вова за нею скучає. Їй треба неодмінно побачитись. Неодмінно. Хоч і сьогодні. Сьогодні ввечері. Кароліна дуже любить Вову. Тоді хай вона Діни не згадує. Вова Діну зовсім не любить. А коли Кароліна хоче, то Вова Діну забуде і назавше. Навіки, навіки полюбить Карочку... Кароліна молитовно дивиться в собаче Вовине обличчя, а тоді млосо до нього тулиться.

У Фатіми чудовий настрій. До неї сьогодні прийде один розтратник. Так. Він мусить прийти сьогодні. Він уже два дні гуляє. До ревізкому ще далеко. Він гуляє. Фатіма ляснула в долоні, роздяглась, обилась одеколоном, зробила зализану зачіску по-французькому, почистила червоні довгі нігті й причепурилась. Одягла шовкову зелену сукню, панчохи „Вікторія“ й лакові туфлі з надто гострими носками. Фатіма не пудрилась. До її носа з маленьким горбиком, до брів, що злетіли над носом, як крила чорного ворона, до лиця тільки колір як в неї — матовий. Проте губи фарбовані. Губи як кров. Тоненькі рівні губи, як дві живі стьожечки, то стуляються міцно, то розходяться, то розтягаються, то збираються бантиком. Дзвоник.

— Ага. Він. Фатіма надушує кнопку на столі. Війшла з побожним виглядом служниці. Фатіма лежить на канапі, склавши ногу на ногу, грається димом цигарки й, не дивлячись на служницю, наказує їй.

— Спитай, хто. Якщо Вова, не впускай. Скажи, що мене нема. Служниця покірливо вклоняється й виходить.

Входить Беля.

— А, Белочка! Яка я рада — Фатіма обіймає Белочку, цілує, як і раніш. Як тоді, після довгої розлуки. Беля прийшла, значить, щось надумала, значить, всеж таки рішила послухати Фатіму. Фатіма цього певна. Вона усміхається, грає куточками своїх губ і зазирає Белі в вічі своїми чорними лаковими шариками. Беля сідає на канапу, кидає легенько свого біленького капелюшка, важко зідхає, закусивши губу. Її кругленькі груди високо здіймаються, то падають. Фатіма підсунула собі крісло, сіла біля Белі, високо закинувши ногу за ногу і взяла з столу другу цигарку.

— Що в Белі чувати? Які зміни, рішення?

— Нічого — махнула покрученими брівками — життя погане.

— Ну і що далі? Що вживається для того, щоб життя було не погане?

— Нічого.

— Так таки нічого. Навіть так. Невже тобі подобається погане? Фатіма говорить суворо.

— Ах, не питай, Фатімо. Сама знаєш. — Беля зчепила пальцями руки. Потім, наче хоче їх розірвати, розчепила їх і кинула в обидва боки, як непотрібні, й заходила головою у всі боки, шукаючи якогось порятунку. І, не найшовши його, впала собі на коліна й заплакала.

— Оце вже мені не подобається — сказала Фатіма, затагнувшись димом. До мене зараз дорогий гість прийде, а ти нюні розпустила. Між іншим, Белю, твій перший чоловік. Приведи себе в порядок. Беля підвела на Фатіму все в сльозах лице й тихо сказала.

— Ні, я піду. Я до тебе в іншій справі.

Почувся дзвінок і Беля не доказала.

Війшов Свіфт. Він навіть не привітався. Кинув величезного картуза в кратках на канапу й заговорив до Белі:

— Я вас десь бачив... Ви, слухайте, де я вас бачив?

— Ви познайомтеся раніш — сказала Фатіма — а тоді будете балакати... Що це ви? Де це ви? Оце, Белю, поет Джонатан Свіфт, а це, Джонатан, моя сестра Беля. Цікава, га?

— Га-га-га-га, дуже приємно... — Беля почервоніла й сказала.

— Я вас знаю. — Свіфт аж прояснів. Жабині очі засвітилися.

— Знаєте! Читали мої твори?

— Ні, я вас бачила в кабінеті Галана. Ви там просили п'ять карбованців.

— Ви, це тоді як він вас виганяв? Пригадую.

— Так. Я хотіла з вами побалакати з приводу цього. Може б ви в газету статейку про це написали?

— О, це чудово: кажіть! — Свіфт виймає блокнота й готується записувати.

— Слухайте, Свіфте — ображено гукнула Фатіма. — Ви повернулись до мене спиною й забули, що я тут сиджу. Мені ж сестри не видно. Мені це не подобається.

— Зараз-зараз... — сказав Свіфт і продовжує так само сидіти й щось уже пише в блокноті. Фатіма встала сама. Війшов розтратник. Він уклонився всім, поцілував Фатімі руку й боязно подивився на Свіфта, що балакав з Белею й занотовував у блокнот. Розтратник уже роззявив рота, хотів щось сказати, але Фатіма показала рукою.

— Знайомся: Поет Свіфт, а це пізнав?

Розтратник цілує Белі руки.

— Дозвольте, — обізвався Свіфт — а як же прізвище товариша?

— Це мій гарний знайомий. Інкогніто. Фатіма придушує на столі кнопку. Входить служниця. Їй було велено подати питва й їжі.

Беля нервувалася. Щось тихо говорила розтратникові. Той виправдувався. Беля не хотіла його слухати. Підійшла до Фатіми й шепнула їй на вухо:

— Фатімочко, я йду... Я... хотіла в тебе позичити грошей... Фатіма так само тихо відповіла.

— Белочко, я з дорогою душею. В мене гроші є. Я ніколи не пошкодую. Але це ж гроші, що зароблені так само, як могла б їх заробити й ти.

Беля злякано взялася пальцями за свої виски. Очі стали великі, наче хотіли вилізти із орбіт. Вона закусила нижню губу й мовчки побігла до дверей.

— Чекайте, я теж іду! — гукнув, схопив свого рябого картуза й вибіг.

Розтратник скинув цератового плаща сталевого кольору, прицепував собі шовкову гарну краватку на білій сорочці, що виглядала

з-під жовтого плетеного жілета й подивився в кругле гранчасте люстро на столі. Вибрите тільки-що аж біле обличчя з вусиками — як два чорні кушки під носом, щоки запали, під очима синяки. Лице світиться, наче одна шкірка обтягнута на скулах, на носі, на бороді.

— Ну як ся маємо? — спитав інкогніто Фатіму не одриваючись од люстра. Криласті Фатіміні брови зарухали. Вона наливає вина.

— Справи такі, що пий, голубе... а? — Фатіма схилила голову собі на плече, підняла вгору чарку й гукнула.

— Ну кидай к чорту свої угрі, йди пий! — Розтратник бере чарку вина й дивиться на штори, що розчинені до другої кімнати.

— Підемо, підемо — вгадала Фатіма. — Ну? — Фатіма цокається.

— А скільки Фатіма бере?

— 45. — Інкогніто усміхається в чорні кушки усів.

— Дуже дорого.

— І тобі не соромно? Ти ще торгуватись будеш? Значить, у тебе порожнеча? Як бідний, то чого йдеш до порядної жінчини? Пішов би на Катеринославську або на Банний провулок — за карбованця, за полтинник можна взяти.

— Слухай, алеж не 45. Хай трошки дешевше.

Фатіма часто перекидає ногу за ногу, грає своїми круглими колінками, що туго обтягнуті панчолами. Часто курить папіросу й пихкає димом. Фатіма зробила гордий вигляд і млосно подивилась у вічі розтратникові:

— Мені це не подобається... Фе... Називається мужчиною. Це якось нудно: 45 карбованців для нього великі гроші. Що ти за ці гроші купиш? Цих грошей ледве хватить на якихось 2 коробки пудри Коті, або якихось два флакончики духів Убіган. Ачи я куплю за ці гроші гарну шляпку? Соромився б. — Інкогніто трохи помовчав, стуливши губи, а тоді виймає 45 карбованців і дає Фатімі. Штори розсуваються до другої кімнати й ховають за собою Фатіму й розтратника.

Свіфт лежить і пише. Власне, він пише лежачи тому, що в його кімнатці ні на чому ні сісти, ні лягти... В нього ще нічого немає. Та він принципово нічого й не хоче мати. Він пишається тим, що ось простелив на долівці жакетинку, а на ню газету й пише. В кутку книжок гора лежить. Зараз уже пізно. Коли Свіфтові схочеться спати, він візьме з цієї гори кілька книжок і покладе собі під голову. Він пишається цим. На чорта йому „дворці - палати“. Що з того, що там Пушкін, або Жуковський писали в чудових умовах. Хай би спробували написати ось так, як він, Свіфт. Він засвітив ось собі свічку й пише. І відчуття йому від цієї обстановочки якісь особливі. Якось аж радісно й трохи лячно. Свічка мигає, і його голова величезною тінню гойдається на стіні. В кутках темно й десь під книжками шарудять миші. Свіфт закреслив те, що написав. Нічого не лізе в голову. Щоб його вигадать. Ага:

„В моїй душі криниця глибока. Я роздаю з неї всім воду. Всім, усім стане моєї води“.

Але й це йому не сподобалось. Він голосно викрикнув: „Ерунда“ і закреслив. Заховавши своє поковиряне уграсте лице в долоні й замислився. І зразу ж схоплюється на ноги й ходить швидко по кімнаті. В стінку стукає сусіда. Ага, чудово. Свіфт ляснув у долоні й вигукнув у голос „правильно“. На чорта ж йому вигадувати, що писати, як ось під боком екземпляр. Ось за стіною старушенція, тип. Чудовий тип до повісти, до оповідання, до чого хоч. Колишня бариня.

Мала свої хороми, десятки льокаїв, а тепер душиться одна в конурці як ось в Свіфта. Вона шукає собі спокою, тиші. Вона завше стукає до Свіфта, коли він шумно ходить, або в голос розмовляє, чи дверми грюкає. Їй не подобається. З нею треба побалакати. Взнати трагедію її життя й написати. Це буде прекрасний твір. Заголовок йому буде „Уламки минулого“... Що вона проти Свіфта? Він ось роздягається, всього себе обливає одеколоном. Свіфт для надхнення завжди обливається одеколоном і задихається з радості. Йому тоді здається, що він багатий. Свіфт одягається, виходить і стукає до своєї сусіди. Йому треба з нею побалакати. За дверми чується шиплячий голос, як несоромно Свіфтові вночі турбувати стару людину, як таки так не рахуватися з людиною, вона всеж таки людина. Але Свіфт вперто просить її відчинити, в нього важлива справа. Йому з нею треба поговорити. Тоді стара одхиляє двері й висовує свою голову, як корч і лице, як порепана, поковиряна диня. Вона вистромила свою голову до Свіфта, гукнула, якого йому чорта треба, плюнула йому в лице й з грюком зачинилася. Навіть не почула, як Свіфт гукнув їй: Кочерга стара, уламок минулого. Він повертається до своєї кімнати. В кімнаті темно. Димно: Свіфт запалює сірника. Ось воно що. Свічка, що стояла на портфелі, догоріла до краю, вигоріло великий шматок портфеля й погасло. Свіфт ще раз вилаявся на стару, що це через неї. Світить другий шматочок свічки. Ще раз обливається одеколоном і пише про стару. Довго пише і так засипає. Прокидається, як опарений. Свічка догоріла, зайнялась газета, а од газети одеколон на тілі. Він біжить голий до кухні, обливається водою і весь в пухирях швидко заходив по хаті.

— Чорт старий! — вилаявся Свіфт на сусідку. Чомусь йому здавалось, що й це через неї. Він одягається й сидить, як мокра куриця, як прибита курка, що думає здихати. І чомусь згадалася Свіфтові Беля. Галан підла людина. Треба обов'язково написати статтю про Галана. Хай його трошки щипнуть. Хай знає чортів бюрократ. Ліг і пише. Вранці йде по редакціях. В нього в портфелі дві речі: про Галана й про стару бариню. В нього єсть дві речі „Бюрократ“ і уривок із роману „Уламок минулого“. Він іде мимо редакції, де працює Галан. А чому б спершу не зайти до Галана.

Галан якраз п'є чай. Нахилився своїми скельцями в золотих обручках і мочить довгі вуса в чаєві. Од рипу дверей Галанова голова підвелася.

— А, товариш Свіфт!

„В нього чудовий настрій“ — подумав Свіфт — „це треба використати“.

— Чим можу служити? — питає Галан.

— Та ось, Свіфт подав заяву на три карбованця.

— А ви ж дасте щонебудь?

— Нате — Свіфт дає уривок із роману „Уламок минулого“.

— Сідайте — запрошував Галан.

— Його можна зараз прочитати. Воно коротеньке.

Свіфт сів, поклав свого рябого картуза на стіл і впер очі аж у душу Галанові. Той читає Свіфтів твір. І зиркнув з-під окулярів на портфеля.

— Хі-хі.

— Чого ви смієтесь? — питає Свіфт.

— Що то у вас з портфелем?

— Та це свічка...

— Хі-хі...— засміявся Галан у довгі уса. Потім прочитав і поклав на заяві резолюцію „три“.

Свіфт миттю схопив заяву, зачепив рукою бронзову фігурку, яка впала на блюдце й склянку з чаєм. Склянка розбилась, чаєм залило Галанові дописи, а Свіфт, забувши на столі свого картуза, одержав гроші і вибіг з редакції. Лапнув за кишеню. Допис про Галана. Покрутив його в руці, розірвав. На чорта його друкувати. Галан в дійсності чудова людина. Пхі. Комусь робити приемність. Якийсь там регістраторці. Єрунда. Ага, картуз. Свіфт вертається, заглядає у щілину дверей. Галана немає. Він хватає картуза й тікає, але в дверях зустрічається з високою фігурою Галана.

— Чорт би вас забрав з вашими новелами, та романами... з вашою пустою макітрою, з ва...— Але Свіфт не хотів далі слухати, він шмигнув під руку Галана й вибіг на вулицю. „Чортяка“ подумав Свіфт на Галана. „На чорта було рвати про нього дописа. Його таки слід було б пробрати“ Свіфт іде вулицею задуманий, схилив голову на груди й ні на кого не дивиться. Ось він штовхнув жінку, що переймала його, аж ударився носом. Це жебрачка. Вона вгорнула дитинча в обдертого брудного сіряка, як Катерина, й простягає Свіфтові руку. Той похапцем сунув руку собі в кишеню, шукаючи грошей, і так, не виймаючи руки з кишені, запитав:

— Якої ви губернії?

— Курської.

Подумав, мугикнув, а тоді ще:

— А фамілія?

— Баронова.

— Ага, кінчається на „в“. Іди к чорту. Вас багато буде тут лазить по Україні? Свіфт повернувся од жебрачки й під бурчання й лайку її швидко пішов. Аж ось його хтось сіпнув за рукав. „Жебрачка“ мигнуло в голові. Він махнув з грудей своє угрувате лице з жабиними очима й воно вп'ялося в Белью. О, який він радий, що побачився з нею. Він хотів її бачити. Оце тут і хотілося йому з нею зустрітись. Вона хоче з ним говорити? Будь ласка. Він з охотою. Вони можуть обоє сісти он там у скверіку. Сіли. Ах, як чудово. І що тільки не повироблювано цими квітами. І п'ятикутні зірки, серп і молот і літери. Правда, це не так природньо. Свіфтові подобається більше запущеність. Щоб тут росло все навмання, щоб і бур'ян був. А все таки чудово. Як на це Белья дивиться? Белья журно хитнула головою. Це дійсно все чудово, але їй не до цього. В неї інша справа, що для Свіфта може бути нудною. Свіфт стромив свої жовто-зелені очі в Белью. Заклав руки в кишені толстовки й колупає носком черевика землю. Матеріальні справи. Ах, про матеріальні справи дійсно нудно слухати. Зараз он так чудово. На жовтенькій квіточці сидить синенький метелик. Як він легенько торкається крильцями, як це все ніжно, поетично. Яка це чудова ідилія. А люди чомусь борються, проливають кров. Чому б людям не створити щось таке спокійне, затишне. Як гарно: жовте й сине... Який приємний, ніжний затишок. Українці чомусь лізуть до інших країн, як могли б чудово обійтись без них. Все ж єсть. По чай ми чомусь премося до Китаю, як у нас є свій рідний.

Свіфт сколупав носком черевика всю землю. Замок і на сколупаній землі щось носком пише. Белья журно задивилась на синього метелика своїми голубими очима, потім встає, важко зідхає й простяга Свіфтові руку.

— Ви вже йдете? — Свіфт наче спав і його розбудили.

— Так, мені треба йти. Нема часу. — В Белі швидко замахали вії, їй чомусь зробилось важко, хотілось плакати. Вона одвернулась і пішла. Свіфт помітив, що вона збирається плакати.

— Слухайте, слухайте... — Беля вернулась, хутко змахнула хусткою сльози.

— Що це ви плачете?

Беля мовчки і тужно чекає.

— Не раджу, не раджу вам плакати. Не раджу, чуєте. Не розливайте сльози, вони вам згодяться.

Беля мовчки кидає на Свіфта ображений погляд. Повертається, лишає самого Свіфта і йде розмальованим сквером. Беля в тузі ламає руки. То вона припадає до порожнього ліжка, де була хвора мати, то в розпачі падає на стіл.

— Ой туго, зелена гадюка мояаааа! — схоплюється на ноги й голосно викрикує, заскреготавши зубами:

— Помсти, жорстокої помсти!!! — в уяві стоїть злий бюрократ Галан. Беля легенько підводить руки до щок, задивившись уперто в вікно. Уперто, рівно, злякано задивилася. В її уяві стояла Фатіма: Стало моторошно. Вона яскраво уявила собі мертву матір, як та корчилася, як витягалася, як простягала їй жилаві, воскові пазурі... О, це жах... Беля береться обома руками за голову й вибігає із хати.

В її уяві стояла Фатіма.

У швацькій майстерні однаково гасає шум. Однаково пахне свіжою матерією, салдатськими шинелями. Головки жіночі, зігнуті спини над машинами й моторні ноги, невсипучі ноги. Машини й машини, як чорні коні, перед кожною жінкою гордо й непорушно стоять. Власне їдуть і стоять на місці. Стоять, шумують, од шуму, од цього руху, од машинного й людського руху йде курява, дегенно, непомітно. Іде курява густо, тонко й непорушно висить, виблискує як веселки у пасмах сонця, що вливається через вікна в майстерню. В майстерні повітря пахне свіжою матерією, салдатськими шинелями... і кожен пройнявся цим повітрям. Кожен ужився в цьому шумі і русі, кожен є частина цього шуму і руху. Кожен?

Товариші! — заявляє кучерявий кирпатий оратор на комсомольських зборах, що зараз проходять у майстерні — це, товариші, явище неприпустиме в нашому осередку. Це ганьба нашого осередку. Кароліні вже пора знати, що не являтися на збори, кидати роботу серед білого дня саме в гарячий час роботи і кудись іти, або моргати хлопцям і писати секретки, крім цього про щось думати й ламати голки... В нас ніхто ще не ламав голки. Не один раз їй слюсар лагодив машину. Товариші! Коли це один раз трапляється, двічі, ну нехай уже тричі, я припускаю, це ще так сяк, але помилуйте, коли ця неохайність у людини стала майже щоденною, то це справа нікудишня. — Оратор махав нервово рукою, однією тримався за столика, усім толубом виперся до аудиторії й кучері гойдалися на голові, наче їх колихало вітром. Авдиторія уважно слухає. Той сперся ліктем на товариша, той сидить на швацькій машині, кілька дівчат вмостилися на тюках, та на кількох довгих розломаних лавах. Всі сидять непорушно, нерухомо й дивляться в одну точку, наче їх зараз фотографують. Оратор впливово говорив:

— Дивно, товариші, що Кароліна завше кається, завше дає слово й це якось у неї вийшло в звичку. Я гадаю, що це несправима

людина. З неї ніколи не буде толку. Це слабодухий попсований тип, який вносить в нашу сім'ю частину отого минулого небажаного намулу, бруду. Це людина, від якої тхне безнадійністю, розхлябаністю...—Оратор махнув кучерями, трохи закашлявся, налив з графіна в склянку води, ковтнув і вже тихо говорив розмірено, різно, чітко й кожну фразу для експресії стверджував жестом руки—товариші, закінчує кирпатий парубчак—здається, що Кароліну треба без ніяких сумнівів виключити з кандидатів комсомолу—і тут аудиторія захвилювалась, як наче кожного із них хтось ударив, шарпнув, ущипнув, кожен заворушився, заговорили в один раз, зашипів шепіт, комсомольці стали поміж собою шепочучи сперечатись, щось доказувати, а тоді загуло:

— Правильно!

— Нічого подібного!

— Правильно!

— Товариші, прошу слова!

— Дозвольте мені...—підвелось багато рук.

— Тихше—на столі задзеленчав дзвоник і аудиторний вигляд білоголової червонощокої голови зборів примусив аудиторію втихнути.

— Я гадаю, товариші—сказав голова зборів—що всім справа ясна. Всі на очі бачать поведінку Кароліни. До цього адміністрація виробництва подала на бюро рахунок, в якому значиться, скільки збитків дала машина Кароліни. Товариші, коли ми всі так легковажно будемо ставитись до своїх справ, хоч би й в оцій своїй роботі, то що матиме од нас та частина Червоної Армії, для якої наше виробництво готує зодяг. А що скаже позапартійна молодь нашого виробництва, коли поміж нами траплятимуться подібні випадки?

— Правильно!

— Правильно!

— Я прошу слова!

— Дозвольте, товаришу!..—на столі задзеленчав двоник.

— Товариші, тихше. Слово має Діна Фаерман. Кругле пахисте лице з високим чолом трохи засоромилось, зарум'янилось ще більше. Діна рухнула своїми грудьми, простягнула руку вперед і цим остаточно примусила аудиторію замовкнути. Другою рукою змахнула з чола волосся, од чого чоло стало ще більшим. Світлим:

— Товариші! Я... на мою думку не треба тут таких палких і гострих промов. Дівчина малописьменна, наймичка, товариші, це ж усім відомо, й ще тільки починає розвиватися, вона це не звикла до нашої дисципліни. Де там у неї візьметься та свідомість до праці, до держави, як вона за чужою кухнею, за горшками та понукуванням „бариньки“ світа не бачила. Я ручусь, що Кароліна навчиться, вона навчиться, товариші, бути нашою, бути комсомолкою. Давайте тільки візьмемося дружніше за її виховання. Не одганяймо її од себе. Це їй тільки нашкодить. Ви подивіться, товариші, вона он плаче. Тут говорили щось про бруд, а не один не згадав про той бруд, в якому жила, виховувалась Кароліна. Вона он плаче. Це зайвий раз говорити за те, що вона ще далеко стоїть од нас, що вона ще далеко не загартувалась, не вміє ще бути комсомолкою, але коли ми будемо одганяти од себе несвідому бідняцьку молодь, наймичок, то хто ж нас похвалить товариші! Я пропоную покищо утриматися од виключення.

— Правильно!

- Правильно!
- Нічого подібного.
- Прошу слова.

На столі задзеленчав дзвоник. Підводиться червонощоче лице голови.

— Товариші. Справа досить ясна. Я гадаю, що дамо слово Кароліні і потім проголосуємо. Згода?

— Згода!

До столу підходить Кароліна. Вона соромиться. Вона не зна, з чого почати. Нахнюпила голову так, як перед Лізою Василівною й ковиряється під нігтями. Потім ще раз втерла рукавом сльози й підвела голову до аудиторії. Хотіла щось сказати, але захлинулася в своїх словах і знову голова впала на груди. Нарешті, заговорила, не підводячи голови.

— Я вже буду робити все так, як усі. Пробачте мені.— Хтось гукнув:

— Голосніше!— Але Кароліна більше нічого не має сказати. Підводиться голова.

— Ясно. Я голосую.

Більшість голосів за те, щоб Кароліну лишити кандидатом у комсомолі. Кароліна й сама собі дала слово бути глибоко дисциплінованою людиною. Ах, як чудово бути впертою, непохитною і завжди однаковою людиною.

Беля сидить у сквері зла, зажурена. Вона неодмінно помститься над Галаном. Уявився Галан, величезна постать з довгими усами з-під яких вона, Беля, чула противні злі слова. Ще уявився Свіфт. Жовто-зелені жаб'ячі очі, поковиряне лице... З отого паршивого рота, що якось судорожно сіпається, вона, Беля, чула: „Не раджу розливати сльози, бо вони ще згодяться“. А вона не слухає його і плаче й плаче. Сидить у сквері в біленькому капелюшку, соромлячись ховається, щоб ніхто її не побачив, виймає з чорної лакової сумочки голубу хустку і втирає похапцем заплакані голубі очі. Їй згадалась Фатіма. О, Фатімо. Якби вона, Фатіма, знала, як боляче їй, Белі, було чути те, що вона сказала. О, ні, сестро, Беля ніколи так грошей не зароблятиме. Знов сльози. Як їм не литись? Свіфт. Знову жабині очі. Галан чорт! Беля міцно тисне руками перильце ослону й так, як Свіфт, ковиряє носком туфля землю. Поруч Белі сидів парубчак з книжками на колінах. Він нічого навколо себе не помічав і нічим не цікавився. Беля це помітила. Він то розгортав книжку й читав, то заглядав у ню й швидко, вперто занотовував у зошита, або брав оливця до губ і, дивлячись у землю, щось мимрив. А ось він глянув на Белью. Знов почав писати. Навіть ще швидче став писати. Беля помітила, що він хотів заговорити. Він глянув Белі на руки. А тепер вона подивиться на нього. В нього рівний гоголівський ніс, тонкі міцні губи, правильні риси обличчя й сталевого кольору очі. Беля швидко одірвала од нього свій погляд, бо він іще раз глянув їй на руки. Вона обдивилася свої руки з усіх кінців і знову закинула їх за спинку ослону, виставивши до сонця груди. Парубчак байдуже, сміливо, без ніякого напруження запитав:

— У вас бува нема годинника? Або не знаєте, котра година зараз?

— На превеликий жаль, нема й не знаю.

Парубчак знов нагнувся, пише. Беля побачила ще раз і на цей раз відчула його сталеві, так, сталеві очі. Ось вони знову глянули на Белью.

— Вас, здається, Белею звати? — В Белі від несподіванки похололо в грудях, вона трохи аж наче злякалася.

— Так. Звідки ви знаєте?

— Я догадався. Мені вас описував Джонатан Свіфт — парубчак усміхнувся — по зодягу, по обличчю й постаті я догадався, що це ви. Так от ви на Галана незадоволені?

Беля нахмурила брови й, дивлячись кудись перед собою, промовила.

Він не варт того, щоб ним пишатися. Від нього крім зла нічого не можна чекати.

— Серйозно? — сталеві очі запитали серйозно — сталеві очі під густими бровами сказали так серйозно, що Беля відчула серйозність цієї людини.

— Знаєте — сказала Беля, повернувшись всім корпусом до парубчак, — багато говорити...

— А це цікаво. Раз щось є, мовчати не слід. Треба вживати заходів...

Так як його вживати. Вона, Беля, собі ради не дасть. А що це за людина, що з Белею балакає? Звідки ця людина знає Свіфта та що то за людина цей Свіфт? Ця людина, що з нею балакає, зветься Борисом Новоселем. Він секретар осередку комсомола при ІНО, де вчиться цей же Свіфт. Власне вчився: його виключено з ІНО. Там же вчиться й Ната, дочка Галана. Він, Борис Новосель, кінчає ІНО й одночасно працює в Комгоспі, як відповідальний робітник. А як Белі живеться? Ах, їй живеться, їй живеться отак і отак. Хоч би дебудь хоч яканебудь знайшлася робота. А чи Беля член профспілки? А як же. Вона кілька місяців ходить на біржу праці. Нема роботи. Кажуть, як найдеться, то так і пошлють.

Борис Новосель пише на бланку записочку до Комгоспу. Беля з цією записочкою й довідкою від Біржі праці мусить іти до Комгоспу запитати отакого то.

Ось вона в Комгоспі.

Чубатий, чорнобородий в круглих великих окулярах з чорними обручами, уважно прочитав записочку, ніяково усміхнувся, поклав ту записочку перед себе і, не одриваючи од неї очей, широко розвів руками.

— На превеликий жаль... Нічого не можу придумати... В нас єсть — він трохи подумав — єсть одне місце... вбиральниці, але цеж не для вас. Я вас розумію, вам треба посаду більш менш чистішу?

— Я згодна взяти роботу й цю, яка є. Я довго без роботи й вибилась з сил.

— Ну то... добре — ліниво й так само дивлячись у записку промовив чубатий — туди ген-ген може найдеться щось краще. а поки що попрацюйте на цій роботі... — і так само ліниво червоним олівцем на записочці поклав якусь резолюцію.

У швацькій майстерні шумує, кипить праця. Пахне свіжою матерією й салдатськими шинелями. І курява од шуму праці, як пасмо золоте, непорушно стоїть у сонячному сяйві, що ллється у вікно.

Машини, як чорні коні, стоять, рухаються перед кожною. Такий самий чорний кінь стоїть і перед Кароліною, але він стоїть і не рухається. Вона задумливо вертить у руці шматок жовто-зеленої матерії й поглядає на вітрину.

Вова пройшовся, мелькнув своїми сірими виглаженими штаньми й жовтими гостроносими туфлями. Вова Кароліні махнув пальцем і їй уже нудно сидіти біля свого чорного коня. Вона бликає на вітрину, в якій промайнула постать Вови й крутить в руці шматок матерії. Постать Вови й комсомольські шумливі завязі збори. Постать Вови й комсомол. Кароліна навіть перестала вертати в руках шматок матерії. Поклала на цей шматок матерії обидві руки і захоплено, вперто задивилась в одну точку. На плече Кароліні лягла рука й примусила її здригнути. Біля Кароліни стояла Діна. Вона сперлась ліктем на машину, взявши однією рукою Кароліну за плече, торкалася м'яко своїми грудьми Кароліниної руки й дивилась мідними очима нижче Кароліниного лица, щоб не засоромити її. Потім взяла за гудзика Кароліниної кохточки й, так вертаючи його, стала говорити:

— Карочко... дивись, ми всі працюємо... Візьми себе до рук... Не вигадуй ніяких дурниць. Дивись ти перестала працювати, і тебе вже всі бачуть, уже на тебе всі й дивляться... Ти ж знаєш, що в нас не помагається в часи роботи скласти руки й сидіти. Діна енергійно встала.

— Працюй, Карочко. Працюй і не вигадуй! — Пішла. Чорний кінь Карочкин раптом зашумів, задерчав, зарухався, а як Діна зникла за скирдою тюків матерії, кінь став. Кароліна встала й направила до дверей.

— Куди ми йдемо? — спитала Надя, що шкундиляє ось зараз поміж машинами.

— Я зараз — сказала Кароліна й вийшла з швацької майстерні. Вова заклав довгі руки за спину й ходив на розі туди й суди.

Тиснув обома руками Кароліні руку, не дивлячись їй в лице, деь блукав своїм довгим, гострим собачим обличчям по головах вуличного натовпу й тихо казав Кароліні:

— Поїдемо в парк Каро?

— Я ж зараз працюю — трохи подумала — а то як хоч... — Вова махнув пальцем на ванька. І ось вони сидять удвох. Їдуть. Кароліна тулиться до свого „красивого чорта“, а він владно облапує її всю. Він знає, що вона любить його, й це надає йому більшої сміливості й віри в себе. Він хилисть її собі на руки й цілує. Потім кладе її голову собі на коліна лицем догори, дивиться їй у вічі, й її лице усміхається щасливе, щасливе. Ось її лице стало мінливим, то густо наливається кров'ю, червоне, горить, то блідне, наче цю кров миттю хтось випив, а то трохи посиніє. Вона то заплющує солодко очі з усмішкою на устах, то розплющує, а Вова залізними кліщами обкрутив її, і вона відчуває, як у нього ворухаться нерви. Ось Кароліна уже без Вови... Після кохання Вова пішов додому, а Кароліна лишилася в парку. Їй треба було повертати до роботи, але як його йти. Вона більше нізащо не перенесе погляду десятків комсомольських очей. Їй уявилося комсомольське бурхливе завзяте зібрання. Вона не зможе витримати на собі мідних Дініних очей: О ні, вона нізащо не повернеться до швацької майстерні. Так, вона більше не повернеться до майстерні. Чуєте, дерева, птахи, чуєш ти, синій вечоре? Кароліна блукає по парку як сум і не знаходить собі місця. О, яка глибока очайдушна самотність. Отут, де була сьогодні з Вовою, отут трохи затишніше робиться на душі. Затишніше й моторошно, чи од радості, що вона була з ним так близько, чи від того, що він пішов... Моторошно. Ось тількищо вони були вдвох, ось ще й трава пом'ята. Це ж вони

потоптали траву свіжо, так попригиналась, покірно так попригиналась, попріпадала трава до землі. Ось тут під цим кущем Кароліна й заховається. Вона більше нікуди не піде.

Вона вже ночувати до Діни не піде.

А вечір посипає темною синькою. Ось він махнув своїм темно-синім крилом і війнув холодком, од якого стало аж лячно. Насуває вечір з парою, з густою чорною парою, що ніби йде з озер, з річок, з болот... Скрутилась Кароліна калачиком у кущі й заснула. Але ось щось торкнулось її, дихнуло в лице. Ой, руки... міцні руки. Затуляють рот й рознімають коліна... В Кароліни не вистачає сил. Вона задихається, сльози ллються, болючі сльози, видушені прямо із грудей, з серця, але немає сил і вона захлинається в своїх сльозах. Кароліна чує гомін. Чоловічий гомін. Багацько ніг торкається об голову, збоку, в ногах. Багацько рук тримає її... Колюча борода шарудить по її щоках, коле губи... Вона відчуває, що один з неї злазить і вилазить другий... Їй стає нудко. Кинуло на рвоти. Але невідомим було це байдуже, вони як голодні вовки терзали свою жертву, а жертва вже без сил лежала й важко стогнала... Знепритомніла. Вранці до неї підійшла невеличка голубоока дівчина. Власне не голубоока, а рябоока. Навколо чорного чоловічка її очей був білий кружечок, а за білим голубий і від цього були красиві рябі очі, такі очі, що наскрізь пролазять у душу. В рябоокої дівчини були тоненькі губи, малесенький симпатичний носик і кругленьке підборіддя. Дівчина сіла біля Кароліни й спитала, чи немає в неї покурити. Нема, та чого вона лежить. Ах так? Кароліною звати? А її рябооку Тосею. Хто така Тося? Повія. Може Кароліна пройдеться з Тосею. Так просто трошки походити по свіжому повітрі. Ні. Кароліна не може встати. В неї так дуже спина болить, наче надвое переламана і все тіло. Коли вона хоч трохи ворухнеться, то її кидає на рвоти. Ну тоді Тося згодом до неї загляне. Пішла. Кароліна повернула голову набік, із очей мигнули сльози. В уяві став Вова.

Війнув вітерець, легенький теплий вітерець і над Кароліною захилиталися листочки, посипались, а тоді густо зашуміли. На щоку Кароліни капнула краплинка, потім дві, три... Сійнув дощ. Одежа стала мокнути, прилипати до тіла. Вона трусилась од холоду. Кароліна пробувала встати, але болів попереk, стукало в висках і вона покірливо лежала й мокнула. Вона задихалась од втоми, од безсилля. І ось раптом кущ зашарудів, роздвоївся — влітає Тося і з нею обірваний довгоносий парубчак. Не питаючи Кароліни, вони хопили її й понесли в сухе місце. Тося дала їй цитрину й бублика. Надвечір помаленьку прийшли до трамваю й поїхали.

Ната Галан дуже погано вчиться. Нецікаво їй це все. Вона вже давно мріє про „замужжя“. Про затишний сімейний куточок. Прізвище її буде Шульжак. Чоловік стрункий, в синьому галіфе, в високих чоботях і з надто низьким чолом, що аж неприємно дивитись: Він це знає і тому ніколи майже не скидає з голови свого англійського картуза з дрібнесенькою п'ятикутною зіркою. Шульжак гордо ходить. Ні на кого не дивиться. Власне дивиться всім через голови. Коліс служив у війську. Зараз вчиться в ІНО разом з Натою і тому, що Наті подобаються „воєнні“, він не скидає військову одягу. Трохи скучненько, що Шульжак студент, але це ж не довіку, це не так важно, головне те, що Шульжак її любить. Коли Ната його бачить, то вся червоніє і їй іноді нудно вчитись. Ах коли б швидче заміж. Ната

крадькома бере в матері духи, пудру, різні мазі. В неї дуже білі брови. Це нікуди не годиться. Вона їх підфарбовує, підводить чорним під очима і стає трохи дорослішою, серйознішою, кращою. Вона дратується.

— Нато, ти вже переродилась? З білої на чорну? А тобі до лица? Для кого це ти так?.. Ти б ще вуса собі причепила, чи пак намазала...— Ната злоститься.

— Якого ти чорта? Що тобі таке? Яке твоє діло? Чого ти заідаєшся, як той гад. Ти б побіг до своєї коханої... Там он тебе наймички ждуть, а ти сидиш і тут гризешся...— І Вові згадується Кароліна. Вона живе у Тосі. Вона полюбила свою рябооку подругу Тосю. Вона чула й бачила, як Тося грає на піаніно. Кароліна дуже любить слухати музику. Тося грає краще, ніж Ната. Колись у клюбі міліції Тося взяла й заграла. Кароліна вийшла із клюба й давай собі плакати.

Тося повія, але тому, що бідна й хоче піяністкою бути, вона збирає собі гроші таким ганебним заробітком. В Тосі вже є 300 карбованців. Іноді вона нічого цілий день не їсть, або живе одною таранькою, а гроші збирає. Бідна Тося живе в якомусь підвальному темному коридорі в аршин ширини й півтора сажня довжини, з малесеньким вікном на вулицю. Це вікно заліплене всяким брудом, харкотинням, брудним папером, кінськими кізяками з вулиці. Кароліна казала Вові: В отаких умовах нехай би Ната повчилася грати на піаніно. Вона був у Тосиній кімнатці. Він ходив уже до Кароліни. Тося його зве фраером. Вона вже знає, що Кароліна крім його має й інших фраєрів. Тося привчила, примусила. Така вже вона, Кароліна.

Ната примусила Вову згадати цих двох дівчаток і йому їх стало трохи шкода. Йому уявилася Каролінина перша ніч у парку. Він підіслав зграю безпритульних, щоб легше одчепитись од Кароліни, як вона чого доброго родить. Йому, Вові, згадалася Тося з своїми пухлими од сліз очима, як він украв у неї триста карбованців.

В церкві святого Антонія тріумфово, блаженно й якимось лячно. Люду повно. Ліворуч жінки, праворуч чоловіки. Над головами, як голубе шатро розмальована іконами баня. А низько й важко на золотому ланцюзі звисає в сотні свічок лямпада, що нагадує собою величезну золоту медузу. З олтаря виходить у золотій рясі й у шапці як догори дном відро священник, побожно затягнув якусь молитву й замахав кадильницею. Потім моторно, як злодій, пройшов поміж людьми, лишаючи за собою купольки ладанного диму. Далі зупинився біля свої „катедри“, розклав на ній євангелію, щось незрозуміле мурмотів під акомпанямент півчих. Люди покірливо нахиляли голову аж до землі, як перед володарем світу й тримтіли губами. Кожен щось мимрив то дуже тихо, то в голос, і знову затихав, наче казав якусь таємницю, яку нікому не треба знати, окрім бога. Позгиналися люди в покорі невідомому, позакручувались удесятеро, або рачкують по підлозі, відбиваючи богові чолом. Священник впливово галасує з євангелія щось незрозуміле, півчі підхоплюють його слова й котиться луна по церкві лагідна, дзвінка й впливова. Свічки й свічки. Блимають, гойдають золотими язичками од подиху людського, від зідхання та од трагічної тріумфової луни церковних пісень... Купують люди свічки, ставлять, запалюють і збільшується світло, ятриться огонь, розгорається. Помічає це піп і ще з більшим завзяттям галасує.

Константина Галана хтось штовхнув у плече. Він навіть не озирнувся. Він знає, в чому річ. Він тільки підвів до плеча свою руку,

узяв свічку, що хтось передав і поставив її перед себе за упокой душі чиеїсь. Але той, хто передав, був невдоволений. Він штовхнув Галана і сказав пошепки:

— Ви не туди поставили... Поставте, пожалуста, святій богоматері троєручиці.

Галан побожно слухається. Бере свічку од святого Афонія і тулить її богоматері троєручиці...

Далі Галан стає на коліна, вдарив чолом, склавши руки на груди й молитовно закотив очі догори, мимрив товстими губами якусь молитву і в окулярах миготіло тисяча свічок, наче в двох кружалках ворухилося, або варилося золото. Галан швидко замахав рукою нижче бороди і наче зняв з душі камінь або відбув, одмолив свої гріхи, вільно та владно пройшовся до вітваря. Поцілував євангелію, руку священника, а священникова рука в руку Галанові всунула якийсь папірець.

Вечером Галан цілує м'яку щоку Лізи Василівни і йде, йому конче треба йти — важливі справи. Лізі знати не треба. Вона знає, що Котя людина діловита й йому треба йти. Вона сумувати не буде. Вона сідає в качалку перед дзеркалом, гойдалка рипить під важкою Лізою, а Ліза гойдається й мріє про гостя.

Котя Галан озирається крадькома навколо себе й забігає до ресторану „Бар“. Людина з лагідно залізаним проділем на голові та з рушничком на плечі надто тактично підлітає до столика, за яким сів Галан, і мовчки підсуває йому „меню“. Галан покрутив уса, потер руками як од холоду й сказав:

— Сосісок, хріну й пів пляшечки... скромно?... а?... Галан якось дивно усміхнувся, а людина з рушничком на плечі не зрозуміла Галана, швидко заговорила, біжучи од столика: — прошу, прошу...

Музика, піяніно й скрипка ладно вигравали. Згуки лились по залі, вривались Галанові в серце й разом його рвали... Голова йому робилась наче трохи не його, йому було приємно й радісно, і в пальці вливалась якась дивна міць. Хотілося щось трошити, ламати, вдарити... в пальцях була якась незнана сила. От аби взяти кого і розчавчити, здушити так, щоб аж питки попросив... та ні. Зовсім не те. Йому ось уже зовсім інший настрій. Його руки стали безвільні й слабкі, йому хочеться плакати. Галан задумався. Він нічого не думав. Він зараз був нездалий думати. Йому просто схотілось так трохи в такій позі посидіти. Можна зробити другу позу. Галан сперся однією рукою на коліно так, як узявся у боки, й через верх окулярів дивився на музик. Ач як виграють, аж у душі холоде од захоплення. Музики багать, відчувають, що Галан з захопленням слухає їх та ще з більшим ентузіазмом стали грати. Коли грає оця музика, хочеться щось робити. Щось таке миле, хороше. Щось таке голубе, юнацьке, молоденьке. Жінчина сидить ось. Напроти сидить жінчина і дивиться прямо на нього, так весело та радо дарує йому свою усмішку, так мило дивиться. Та це не жінчина, а чорт його знає що, який у неї прекрасний трохи горбатий ніс і задикуваті брови, наче крила чорного ворона злетіли над носом. Вона сидить, дивиться, весело граючись своїми червоними тонкими губами, й без діла вертить в руках свою червону лакову з білим роговим замком сумочку й рухає, навмисне рухає рівними стрункими ногами з оддутими литками. Галанові прекрасно видно її ноги. Вона виставила свого гостроного лакового туфля, в якому грає золотий відблиск вечірнього світла й перекидає ногу на ногу так, що за колінками видно спідничку з ніжними мереживами

вбрання. Галан встає, підходить до жінчини й просить дозволу сісти. О, скільки вродно. Вгостити її? Будь ласка. Горілки вона не п'є. Хіба вина, а може просто він піде до неї. Вона тут недалеко. Вино потім.

І ось жінчина скидає з Галана сірого плаща й цілує його, заплутується губами в довгих усах і штучно мліє, аж заплющує очі. Роздвоюються штори до другої кімнати й Галан з жінчиною зникають за шторами. За шторами закохана розмова. О, як він радий цій зустрічі. А, як же ім'я цієї жінчини, що так мило його зустріла? Її ім'я Фатіма. О ніколи, ніколи він не забуде цього ім'я. Так Галан цього імени не забуде. Фатіма в цьому не сумнівається. Він довго буде пам'ятати це ім'я. Фатіма хвора на пранці.

Вова блищить. Блищать у Вови очі з дикої радості, блищать лакові туфлі, довге собаче лице, вибрите щодня. Вова не тільки щасливий, а й інтересний. Дивно тільки, що Діна не хоче чомусь із ним зустрічатись. Так передавали йому. А колись він з нею так мило говорив, був у неї на квартирі, на комсомольських зборах... І якось раптом вона круто од нього одвернулася. А коли б ще Діна знала, що Вова прогулює Мопровські гроші. Діні напевне зараз би уявились закордонні в'язниці з тисячами виснажених очей, з ямами, на щоках і з запалими грудьми, з костистими руками, що повистромлювані крізь ґрати, благаючи визволення. Вові байдуже до цих рук. Хай собі стримлять. Через якінебудь костисті виснажені руки. Вова буде позбавляти себе радості. Він ось сидить в ресторані, "Замок Тамари" з розвеселими жінчинами, що не бояться „ні тучі, ні грому“. Задиристо пихкають цигарками, кидають високо ногами з ноги на ногу, блискаючи круглими колінами і голосно розмовляють соромною мовою. Кароліна Вові вже набридла. Він забрав її із Тосіного „темного довгого коридорчика“, найняв їй кімнату, одяг як з голочки... Але це вже йому надоїло. Він дні й ночі просиджує в „Замку Тамари“. Вові ревізія буде місяців через три, а покищо він гуляє. Що буде.

— Вова, плати — сказала одна з лицем наче в борошні.

Офіціант покірно стояв коло столика з біленьким рушничком через руку й чекав.

— Скільки? — мимрив сонно Вова, сидячи „в неї“ на колінах.

— 67 карбованців.

— Рахунок. — Офіціант пише.

Пляшка вина — 39 карб.

2 цитрини — 5 карб.

Кіло яблук — 3 карб.

Кабінет...

— Дозвольте, що це сьогодні така ціна? — Що це ви? Вова наче проснувся.

— Ніззя, голубичку, інакше... Це ж вам не денебудь, а ресторан. Все дорого самим, потім налоги... Налогів страшенні...

— Та що ви? вчора було...

— Е голубчику... вчора було трохи дешевше, бо самим коштувало дешевше, а сьогодні подорожчало.

— Та що ви...

— Слухай, Вово — жінчина, люблячи, рукою затулила Вові рота — мені соромно це чути. Диви, він буде торгуватись. Збіднів. Плати, а то тобі шльопки дам — Вона цілує його в щок. Вова виймає гроші й платить.

— А офіціантові за те, що стояв на дверях у кабінеті карбованця — сказала жінчина й мені, як умовились, потім мені за 2 презервативи 5 карбованців. — Та чого ти наїндичився, наче три дні не їв? Чув?

— Чув — проказав сонно Вова, виймаючи з кишені гроші.

— Що з тобою, Котю? — Ліза Галан турбується про свого чоловіка — ти завше якийсь сумний, розгублений... Ніколи не поцілуєш, кудись тікаєш, непривітний... Од тебе мені чогось так зимно...

— Голова щось... стомлений... Вибач мені, Лізок — в мене обов'язки — Галан червоніє, дьоргає зо зла й злякано уса, часто витирає хусткою окуляри й ходить нервово по м'яких килимах. Іде до свого кабінету й довго сидить у кріслі біля столу, охопивши обома руками свою голову.

„Все пропало. Пропало, пропало, пропалааало“ — дзвенить у голові Галана „Все, все. Батько! Бідний Вовочка, синок. Чи знає він що його батько осоромив себе навіки, що його батько брудний?.. Наточка, бідна моя дівчинка... Щоб сказала вона, коли б знала що...“ Думки Галанові перервалися. Війшла пухла од жиру дружина. В неї чоло всіялось журно складочками й голова тоскно хилиться то в один бік, то в другий.

— Котю... ти такий стомлений і не ляжеш... — Вона м'яко куйовдить йому рукою волосся. Йому від цього робиться ще важче. Він якось зашамотався й розгублено сказав дружині:

— Я... ні Лізок... Я не можу лягти... Мені щойно дзвонили, дзвонили, знаєш, таку річ... Я мушу йти... Вибач, Лізок. Мені неодмінно треба йти. — Йому хотілося упасти на коліна перед дружиною, заголосити, припасти їй до грудей і плакати й плакати, як дитині, Але якась інша сила втримала його. Він взяв зі столу цигарку, запалив її, щось буркнув дружині і вибіг. Дружина тільки встигла сказати тужно:

— Нічого не розумію — і втерла хусточкою очі. Галан прибіг на Катеринославську 25: „Доктор Луполовер“. Із всього, що було написано коло цього прізвища, йому в'їлося в вічі тільки одне слово: „сифіліс“. Прийом від 8 — 12 і від 4 — 8“. Зараз 10 годин вечора. Галан махнув рукою і пішов до ресторану „Замок Тамари“. Ось він зараз заглушить своє горе. Пити. Він буде пити. Він знає, що йому пити не можна. Але що ж... Йому тепер усе байдуже. Він п'є. Коли він п'яний, йому легше.

Галан розклав свого жовтого портфеля, встромив у нього свої блискучі од електрики окуляри й довго риеється в паперах. Офіціант став, стояв, питав, що йому подати і так не діждався, пішов. До столика підійшла дівчина й сіла напроти Галана. Галан на ню не дивиться, але знає, що біля нього сидить жінчина. Його взяло трохи зло. На чорта вони (жінчини) йому? Уже й цього досить... Він зачинив портфеля, цокнувши дзвінко замком і почав розглядати меню. Він на дівчину не дивився. Ну їх к чорту.

— Як живеться Лізі Василівні? — спитала дівчина, що сиділа напроти. Галан зняв окуляри, витер їх хусточкою, шулячись од світла потім начепив окуляри, пильно подивився на дівчину й радо усміхнувся.

— Карочко... драстуй!.. — Потім замовк. Його усмішка, що широко розлилася в куточках губ, що зробила зморшки на щоках, застигла, закам'яніла.

— Не впізнати тебе...— нарешті промовив Галан і сховав у вуса свою усмішку.

Та хіба пізнати Кароліну. Чорні дужки брів заховалися під рожевим капелюхом, що кинув легеньку тінь на щоки, на пухленького, трохи кирпатенького носика. З-під капелюшка настирливо випираються русяві кудряшки й, як поплутані покручені пружинки, гойдаються на щоках. І не чорна брудна сукня, що дарувала їй колись Ліза Василівна, а біла шовкова з зеленим намистом на грудях. Все це купив Вова. Кароліна вийняла з зеленої сумочки люстерце й, видивляючись у ньому, спитала, як здоров'я Лізи Василівни. Здоров'я Лізи Василівни нічого. Гарне. А Кароліна стала інтересна. О, яка інтересна. Чи не вип'є Кароліна з Галаном щонебудь. Будь ласка, але в Кароліні немає грошей. О, про це хай Кароліна не турбується. Чого в нього такий поганий, стомлений вигляд. Просто обов'язків багато, роботи аж он як... Клопоти... Але яка несподівана зустріч. Ах, який він радий. Галанові згадалося, як він володів Кароліною в один вечір гуляння. Йому зараз захотілося оволодіти цією дівчиною і вони п'ють. А чи можна коло Кароліни сісти поруч? Можна. А так ні. Тертиць ногою об Каролініні ноги не можна. Люди бачать. Справді, дивляться. В затишок треба піти. В „уют“? Безперечно.

О, тут чудово, ніхто не бачить. О, яка колюча борода, які дужі руки. Як він важко дихає...

І Кароліна згадує кухню, як вона плакала в нього на грудях. І перший солодкий біль згадує, що зробив їй Галан. О, вона ніколи не забуде кухні. Вона ніколи не забуде кухні і першого болю... Вона довго буде пам'ятати другий біль, що дарував їй Галан в „уюті“ „Замка Тамари“.

Борис Новосель сидить за столом у своєму кабінеті на посаді, пише, перекреслює, викреслює, занотовує щось і знову закреслює. То чорні брови глибоко насуваються на рівного гоголівського носа, то високо лізуть на чоло. А то він одриває голову од писання й тримає її трохи набік, водячи своїми сталевими очима, а потім бере списаного папера, комкає його жужмом і кидає в плетяну корзинку, що під столом.

Серйозне лице Бориса Новоселя оновляється радісною усмішкою. В дверях з віхтем в одній руці й з мітлою в другій з'являється Беля. Вона витрусує з корзинки папірці, переглядає кожного папірця, розвертає його і нарешті на одному зупиняється, на тому, що був скомканий жужмом.

„Будь ласка не заважайте мені працювати“... Щось багато закреслено й дуже закреслено — далі таке:

„Ви прекрасно знаєте, що я одружений... Я ніяк не розумію, що...“ знов закреслено.

„Я ні на кого Белю не проміняю... Власне це все дурниця. Мені аж соромно. В мене робота, в мене обов'язки, а ви лізете з своїм коханням, з своїми листами“...

Знов закреслено. І перекреслено все це, що написано.

Беля усміхається.

— Борю, що це? Це щоб я прочитала, а? Ти ж знав, що я можу проглянути. Ач який...— усмішка трохи затуманилась. Борис зробив серйозне лице й подав Белі пачку листів.

— Будь ласка, на оці листи, переглянь їх і дай відповідь. Мені ніколи возиться з цим усим. У мене робота...— Він замахав руками.

— А якби не було роботи, Борю? — Борис усміхається.

— Слухай, Белю... Ти мені ще ревності тут закатаєш. На краще ось хтось тобі написав листа. Певне, парубок який. Алло, алло — зазеленчав телефон і Борис узявся за трубку — я слухаю.

— А чого нема адреси на листі, Борю?

— Ну особисто передали. Я слухаю, ну що? Алло. Голосніше...

— А від кого це, Борю, не знаєш?

— Не знаю, прочитай. Нічого не знаю. Голосніше.

Нарешті Борис став розмовляти по телефону, а Бея розірвала конверта й з нього впали додолу гроші.

„Белю, я помстилась за тебе — заразила Галана сифілісом. З Харкова виїжджаю. Квартиру продала. Маю грошей багато. На Кавказі вилікуюсь. Передаю тобі 200 карбованців. (Гроші не зароблені, а одержані за квартиру — не гребай ними).“

Твоя сестра Фатіма“.

Кароліна глибоко задумано сиділа за столом, спершись на лікті. Тоді бере пудриться, фарбується й довго видивляється в люстро. Далі бисто схоплюється й шпурляє коробку з пудрою, мазило й дзеркало додолу. Пройшла по кімнаті й хруснула пальцями, наче розкусила горіха, потім взялась за голову й тужно викрикнула:

— О як це все противно, набридло!

Сіла нерухомо в крісло спустила безсило, наче неживі, наче не її руки й дерев'яно уставилась у підлогу. Хтось постукав у двері, але вона й не ворухнулась. Дужий стук. Двері трохи одхилились і знов стук. Хтось тарабанив пальцем, а потім почулося:

— Можна? — Кароліна не відповіла. В одхилені двері просунувся рябий картуз, потім поковиряне лице Свіфта. Він влетів у кімнату й всівся Кароліні на руки. Взяв її руку й поклав собі на плече. Рука Кароліни як нежива звалилася з його плеча. Свіфт взяв Кароліну за обидва плеча й труснув нею, зазирнувши у вічі, але її голова нерухомо лежала на грудях і очі так само дерев'яно дивилися в одну точку.

— Та що з тобою? Чого ти така? — питає Свіфт. Але Кароліна мовчала, не ворухилась. Вона була, як отруена. Як німа й глуха, як нежива. Свіфт став густо й безцеремонно її цілувати, лазив руками, куди хотів, але Кароліна не перечила, наче її не торкалося. Тоді Свіфт хопив її на оберемок і поклав у ліжку, тримтятими руками розстібав її спідній зодяг і вже однією ногою був на ліжкові, як Кароліна опам'яталась, наче прокинулась од важкого сну. Вона важко вдарила Свіфта в висок і він звалився додолу, як мішок, набитий глиною. Кароліна хруснула пальцями й задуманно дерев'яно дивилась в стелю. Наче оце тільки нічого не було. Наче вона нікого не вдарила, наче до неї ніхто не ліз. Свіфт мляво повернувся й винувато підвів свої жабині очі на Кароліну. Вона побожно простягла йому обидві руки: Йди. Він сів і залізними руками обхопив її м'яку, теплу, мляву. М'яке мляве тіло налилося міццю. Жили напружились, тіло стало кріпким, миттю вирвалось із залізних обіймів, стало серед хати й голосно крикнуло:

— О як це все противно, протииииивноooo! — Потім тіло хруснуло пальцями, наче роздушило волоського горіха, сіло в крісло й дерев'яно задивилося в підлогу.

Свіфт нервово забігав жабиними очима, схопив свого рябого картуза й вилетів з кімнати. Кароліна нерухома сидить у кріслі й дивиться в одну точку. Її очі ширяться, робляться круглими, стають великими, страшними, а руки дерев'яно звисли з перильця крісла додола. В двері почувся стук. Потім двері одхилились і в них показався фетровий сірий капелюх і довге собаче обличчя Вови.

— Можна? — іронічно спитав Вова. Але Кароліна й не ворухнулася. Їй тепер все байдуже. Їй тепер все одно. Вона наче й не чула, як Вова всівся їй на коліна, вийняв одну грудь, взяв її в обидві пригорщі, пригорнувся до неї легенько щокою, а вона — м'яка й гаряча як тісто — дратувала його й розпалювала. Вова думав, що Кароліна жартує, просто хоче погратися з ним, бо довго його не бачила, навіть не питає, чого вона така. Він чекав, що вона ось зараз стріпонеться, скочить на ноги, засміється, обхопить його за шию і зацілує. Але Кароліна нічого не робила. Вона його ніби й не помічає, не перечить, не пручається, коли Вова взяв її й одніс у ліжко, а потім зліз із нього, стукнувши підбором од підлогу й таємниче, як злодій, вийшов з кімнати. Кароліна міцно хопила голову в руки й тоскно вигукнула:

— О, як це противно, нууудно! — у двері знов хтось постукав. Потім ще й ще. Але Кароліна нерухома в такій позі, як її лишив Вова. З дверей почулось тоненьке жіноче:

— Можна? — Тоді Кароліна повернула голову, змахнула на себе сорочку й сказала:

— Можна.

Війшла Тося. Кароліна, забачивши її, швидко замахала руками й таємничо шипіла:

— Залиш мене, залиш мене, залиш...

Тося злякано вийшла. Кароліна встала, простягнула руки догори й тужно крикнула:

— Діно, Дінааааа!...

Тоді вдарила обома руками двері, вони розчахнулись і вона вибігла з кімнати. Вибігла й пішла. Пішла й зникла. Вона розтанула в гушавині людства, як грудочка цукру у теплій чорній брудній воді.

Ніч — як темний світ німий. Ніч, як чорна казка про сон. В місті ніч обвішана золотими коралюми — місто залите електричним золотом. Ніч гойдає сном, синьо-чорним, голубим сном, прохолодою. Денедє ходять, як неприкаяні, жінки, чоловіки. Вулиці, як порожні кімнати, а по них самотньо іноді проторохтять візник. Процокають копита, наче як ото хтось нігтями по зубах.

Свіфт бігає порожніми вулицями й шукає жінчину. В нього в кишені 75 карбованців і сьогодні він обов'язково візьме жінчину. Він щойно бачив Тосю, але він знає, що Вова її заразив сифілісом і її звичайно він не візьме. Він біжить і зустрічає Шульжак. Він замість привітання зразу випалив:

— Слухай, позич 3 карбованця.

Шульжак заклав руки в синє галіфе, міцно стиснув губи, як стара баба, й погордо похитав своїм червоним круглим обличчям, мовляв — немає.

Потім обое побігли в темний провулок. Їм здалося, що йшов Борис Новосель.

— Ми чудаки з тобою — нервується Шульжак. — злякались якось мамашиного сінка, що живе комуністичною святістю... це ж дегенератизм, це...

— Слухай, позич хоч карбованця — перебив його Свіфт.

— Та, слово честі, нема й копійки.

— А як Ната поживає?.. — пита Свіфт.

— Чекай... — Шульжак задивився в один бік — наче дівчина пішла. Чорт зна що — продовжує свою розмову. Живемо в часи не-уцтва, школярства — Шульжак не одриває очей од дівчини, що йде до них, без кінця говорить й крутить головою так, наче він говорить з людиною, що проти нього нічого не варта або підлегла йому. Він тримає голову високо й дрібними очима уперся в тьму провулка, звідки виринала дівчина. Свіфт пізнав Тосю. Вона закуталася в синій газовий шарф що, як дим, гойдався од подиху ночі й крадькома минала Свіфта. Вона не хотіла, щоб він її помітив. Він може сказати своєму товаришеві, що вона хвора. Але Свіфт шепнув Шульжакові, що зараз приведе дівчину, підійшов до Тосі й сказав:

— Я вроді тебе не знаю, чуєш? Можеш брати фраєра — показав на Шульжака. Побалакав з Тосею і йде до Шульжака й наче не згоджується за ціну, бубонить.

— Отканай... дорога дуже. За таку ціну я де вгодно знайду. Нащо ти мені в....

— Скільки хоче? — пита Шульжак.

— Карбованця.

— Та дурний... ей, чуєш — гукнув Шульжак до Тосі, йди сюди — Тося підійшла. Умовились і пішли до Тосіної нори.

— В тебе ж грошей нема — гукнув Свіфт.

— То в мене для Джоната псіха нема, а для дівчаток є.

Свіфт на зло бере ванька й летить мимо них.

— З дороги, не забрудняйте вулиці — гукає Свіфт на Шульжака й Тосю. Шульжак іде з Тосею і згадує свою Нату.

Вова шукає Кароліну. Він уже давно лікується. Це вона його заразила. Неодмінно вона. Він пригадує її поведінку. Безперечно вона була вбита горем, що хвора. Ах, і як же він, ідіот, не звернув тоді уваги? А в тім дурниця... заспокоює сам себе Вова. Люди ж лікуються. І чомусь згадалася Діна. Власне груди. Рясні, спілі груди, запальна свіжість щок, ямка на щоці і мідні очі. Піти до Діни?

Вова купує шоколадний торт, духів, пудри і йде до Діни. Ось він стукає в завішане газетою вікно. В кімнаті світиться. Газета одхилилась і Вова побачив Дініне лице.

— Дінусік, це я, Вова. Можна до тебе?

Газета знов затулила шибку. Лице зникло. Значить, пішла відчиняти. Але дуже довго. Вова ще постукав у шибку. Знов одхилилась газета.

— Ну чого там?

— Дінусь, це я, Вова.

— Ну чую.

— Можна до тебе?

— Чого?

— Та єсть маленька справа.

— По справах так пізно не ходять. Ідїть собі додому.

— Два слова.

— Ні одного.

— Я тобі маю щось дати, Діночко, — жалібно просився Вова.

— Нічого мені не треба давати. Ідїть собі, товаришу, і взагалі запам'ятайте, що я з вами нічого спільного не хочу мати. Чуєте?

Голова од вікна зникла. Натомість газета прийняла свій перший вигляд. Вова постояв трохи з зціпленими зубами, не знав, що йому робити, потім брязнув тортом об землю й зник, розтанув у провулку, як у чорній каві грудочка цукру.

Свіфт щойно прибіг додому — розіслав газету, запалив свічку, лежить і пише. Раптом у двері стук.

— Вийдіть, будь ласка.

В двері всувається корчовита голова сусіда.

— Зайдіть до мене на хвилиночку. Там прийшов комендант за воду й каналізацію гроші брати.

— Скільки треба давати? — спитав Свіфт і поліз до кишені.

— Та, каже, з нас по 1 карбованцю 75 коп.

В Свіфта єсть дрібні гроші, але він зайшов до кімнати старої сусіди з двома паперами по три червінця вкупі. Комендант сидів за столом і щось записував у величезну книжку, а стара нагнулась над книжкою, упершись окулярами у неї, розглядала, чи не дорого бува він бере.

Може б якось дешевше. Вони обоє побачили, що в Свіфта по три червінця вкупі. Свіфт іде до столу, розкладає портмоне, виймає усі гроші, скільки в нього є, й рахує. Він навмисне шелестить червінцем, що новіший, дзвенить сріблом і ще раз дзвенить і ще раз шелестить червінцем. Нехай бачать, що в нього гроші, нехай стара сусіда бачить, хто в неї сусіда. Нехай не дума, що він хтось там собі. Свіфт шелестить і дзвенить грішми, вже не дивлячись на них, зиркаючи скося на коменданта й стару, чи вони не бачать, але ті не дивляться. Тоді він услух.

— Три червінця вкупі і три: 60 карбованців — баба глянула на гроші й знову уп'ялась у книжку — сімдесят — продовжує Свіфт. Потім склав усі гроші в портмоне. Комендант перестав писати — з вас 1 карб. 75 к. — звернувся він до Свіфта.

— Будь ласка — подає йому Свіфт три червінця.

— В мене нема дрібних — байдуже заявив комендант.

— У вас же ж дрібні єсть — сказала стара.

— Та власне кажучи в мене десть єсть дрібні — замимрив Свіфт, риючись у портмоне.

— Сьогодні одержав за твір сто карбованців — сказав Свіфт, ховаючи портмоне в кишеню — і не знаю, де вони розлетілись. — Його ніхто не слухав і він з досадою виходить

В себе він лягає й пише. Йому довго, правда, не пишеться. Він ще злий. Всякий там комендант та з усякими каналізаціями та водопроводами одриває од роботи. Це чорт його зна що. Вранці йде за місто в ліс подивиться на осінь. Тут не така осінь як у місті. В місті якось тісно. В місті вона сковзається по тротуарах, лежить жовтою купою на залізних покрівлях і тліє душею, а вітер шпурне іноді її додолу і їй, осені, в голові крутиться. Вона пада на брук, плаче, а люди йдуть і топчуть її, топчуть, а вона плаче... Тут за містом не така осінь. Тут ліс позолочено соняшним магнетом, листочки падають з дерев, як поранені, безсило падають і густо, м'яко стеляться одне на одне. Свіфтові жабині очі взялися тінню, сумом осені. Йому хочеться творить. Поковиряне лице з довгим підборіддям прояснилось. Він творить. Він упав на листатого м'якого килима осені, пригорнув задиhaючись до грудей листя й вигукнув:

— Лісе мій, ти такий, як прощання... Як горіння мук захованих, як останнє ламання рук жіночих у тузі розлучній. — Потім він підвів у сльозах лице до сонця, простяг руки до дерев і тихо мимрив.

— Я не знаю, чого це я плачу... лісе мій, о мій суме бронзовий. Та коли ж це я знову побачу твою красу вогнену? Я сьогодні у люстро глянув. В очах сльоза закипіла. Лісе мій, я в'яну, як і ти. На щоді моїй печаль затремтіла. Не спинити літа. На мене, як на мисто на нитку, нанизуються літа важкі і доводиться тліти серцем. Мене старіти примушує кожний мій рік молодий.

Свіфт встав на ноги, взявся руками за груди, журно подивився в позолоті лісу, а тоді одірвав одну руку од грудей, простяг до мідних дерев і викрикнув:

— Я дивлюся на ліс і німію. Погляд мій приріс до шуму золотого — Потім заплющує очі й тихо мимрить.

— Цвіте... зацвітає й кам'яніє моя задумана бронзова осінь.

Потім виймає з кишені блокнот, щось довго записує, а тоді пада в подушку листя й застига в осінній позолоті.

Так. Це була осінь.

Дзвенить трамвай, летить, як заряджена величезна коробка, начинена людом. Сиплеться сніжок, наче білий сон і тане під важкими колесами трамваю, як у роті цукор. Сиплеться сніжок, літає білими мухами й люди відчують зиму. Повгорталися в кудлаті коміри, позгортувались, попришулювались. В трамваї не пройти, не просунуться.

— Ваші квитки, громадяни, приготуйте квитки — тоненький жіночий голос. Шульжаків цей голос знакомий. Йому хочеться побачити кондуктора, але люду в трамваї повно і він як не намагався зазірнути до знайомого голосу то через голови, то через плече, то під руку, що тримається за петлю, однаково він чує лише один голос. О, ось як на зло у нього аж над ухом тоненько:

— Візьміть квиток, товаришу — Шульжак аж очі вилупив. Він не помилився. Це була Тося. Йому аж дух забило. Вона ще й усміхається, падло рябоке. Ач як похорошילה стерва. Як солдат у чорному одягу з червоними нашивками, як кукла кругленька, як шарик, щоки червоні - червоні, поцілунка просять. Але як йому зараз себе тримати? Вона йому „наділила“. За це її по головці погладити? Через неї загинула Ната. Правда й через нього. Він Нату заразив. Але ж причиною вона, Тося. Бідна Ната не витримала сорому й отруїлась. Як йому, Шульжаків, себе зараз поставити? Простити їй, забалакати чи зозла одвернутися, чи плюнути їй у вічі й вилетіти з трамваю так, щоб аж скло розлетілося? Шульжак бистро бігав дрібними очима й не знав, що йому вчинити... Тося підійшла до нього й запитала ніжно, влєсливо:

— Як живемо, як здоров'я?

— О, дякую. Здоров'я чудове. Вже давно... А як з роялем?

— Купила. — Шульжаків аж губи сіпнуло од заздрости.

— Серйозно?

— Серйозно. Складала гроші в ощадну касу й купила. Заходь. Клочківська, 10. Ваш квиток, громадянин. Беріть квитки. Хто ще не брав квитка. — Шульжак дивився Тосі у спину.

— Не гуляеш зараз? — крадькома запитав Шульжак. Тося по червоніла й забігала рябенькими очима.

— Ні, ні. Візьміть квитки, громадяни.

— А як Вова?

— Не знаю. Десь. Не видно. Одержіть здачу. Передайте здачу у кінець.

Потім трамвай став. Шульжак зіз і задумався. Він бачив у вікно трамваю, як Тося шарпнула за ремінця, в кінці задзвеніло, і трамвай, як заряджена коробка, начинена людьми, покотився, розсипаючи червоні, фіялкові й голубі вогники.

Ліза Василівна не лежить на м'якій зеленій канапі, не гукає на Кароліну, не гойдається на качалці перед дзеркалом. Ніхто вже не каже їй „Лізок“, ніхто вже не ніжить, не голубить Лізу Василівну. Вона обома пригорщами затулила лице й без упину ридає. Довго отак сидить біля плити й тужить. Бере в руки дзеркальце й дивиться. Сльоза велика, тепла й солонна скотилася по блідому худому аж чорному лиці й заплуталась у кущику волосся на бороді. Під очима сині смуги, а коло них повипирались гострими кістками скули, сама Ліза Василівна як тріска, як кістка, обмотана в ганчір'я. Вона дивиться на себе й мимрить посинілими губами:

— Котю, Котю... о, як боляче мені відчувати твоє становище. Аби знала, що так буде, що тебе заарештують, я б не пускала тебе до церкви... І нащо було зв'язуватись з священником?.. І нащо йому, отому священникові, були потрібні оті в чорта прокламації про якогось святого Антонія?.. Ах... О мій дорогий синочку, Вовочка... Нащо тобі було тратити оті гроші? Хай би вони погоріли, ніж ото сушити свою молодість по допрах. Потім Ліза Василівна падає лицем на стіл, охопивши голову руками й голосно викрикує:

— Наточкоооо! Доцю моя. Доцюуууу!— Потім затихає, розкинувши руки безпорадно по плиті й дуже в собі ридає. Лізи Василівни не чути, тільки плечі здригають од глухого ридання й голова хитається то в один бік, то в другий.

Ліза Василівна живе в кухні. В хаті лячно й порожньо. Вона попродала все з хати на їжу й на лікування од сифіліса. В кухні важке повітря. Ліза Василівна тут перев'язує рани, варить їжу і іноді мочиться у відро. Ліза Василівна ніколи не замітає, їй не до цього. В неї надмірна туга, горе. Вона припала до плити й глухо ридає, а за вікном мрячить ожеледа. Холодно, стукотить у шибки, тужно цокотить і Лізі Василівні стає лячно. Двері в кухню без стуку розчинилися і, як зимовий вітер, влітає Свіфт. Він підходить до плити и гукає:

— Ви... що це значить? Що це за така глибока зміна. В кімнаті порожньо, чи правда що заарештовано Константина Семеновича й Вову? Це правда, а?

— Правда...— не підводячи голови, промовила Ліза Василівна.

— Ну розкажіть... Це ж такий матеріал... Це ж цікавий матеріал... Слухайте ви, розкажіть... Ну розкажіть спочатку про Вову. Про Нату я знаю. Та чого ви плачете, розкажіть. Це цікаво.— Ліза Василівна підводить на Свіфта своє страшне з пухлими од плачу очима лице.

— Одчепіться... Чуєте?— Потім вона нахилиється до самовара й порається коло нього, готує собі обід.

— Значить, як же, невже Вову не хотять випустити? Ліза Василівна мовчить, іще більше схлипує.

— Ну Константин Семенович... Слухайте, я вам... не раджу плакати...— Страшне лице знов повернулось до Свіфта.

— Слухайте, чого ви од мене хочете? Ідіть собі. Вам треба матеріялу для новели й ви мені ятрите рану? Ви хочете на мойому горі заробити? Як вам не соромно? Ліза Василівна зозла нагнулась до самовару й роздуває огонь.

— Я хотів просто поговорити — я хотів просто взнати, де вони сидять... одвідати.

— Нема кому аванси видавати? — обізвалася Ліза Василівна, роздуваючи огонь. Свіфт наче не чув.

— І ви ото самі не боїтесь спати? — павза — Це ж така трагедія. Це ж можна збожеволіти. Я б, бувши на вашому місті, давно повісився.

— Чорт! — викрикнула Ліза Василівна. Підбігла до Свіфта з кулаками й трясє їх у нього під очима. — Ще одне слово й я задушу тебе! Заріжу! Геть! Чорт! чорт!

Свіфт витріщив жаблячі очі, не повертаючись до дверей лицем, намацав рукою клямку і вилетів з кухні. Ліза Василівна знов в розпуці впала на плиту і слухала, як за вікном ридала ожеледа.

— Хто там? — Ліза Василівна підвела голову.

— Можна? — жіночий голос.

— Можна.

Входять рум'яні від холоду Беля й Діна, в теплих чорних пальтах з кудлатими комірами. За ними в високій сивій шапці Борис Новосель.

— Ми чули, власне читали в газеті, що ви здаєте дві кімнати.

— Дуже рада, дуже рада — сказала Ліза Василівна й повела молодят у кімнату.

— Як тут брудно — сказала Діна.

— Та це нічого, правда, Борю? промовила Беля. Оті папірці й соломку можна попалить, сміття винести. А то набльовано чи що... То теж можна... Правда повітря погане. Можна зробить дезинфекцію. Я ж у тебе, Борю, уборщиця? — Борис сміється — А дивися, яка дивна луна в цій порожнечі... го-го — і оддало в кімнаті дзвінко, як наче хтось дерев'яним молотком ударив по висячій рейці. Го-го. Так само дзвінко лунає й розмова.

— Да, кімната простора... — додала Ліза Василівна.

— Це нашому Толі буде де бігати, правда, Борю? — вставила Беля.

— А це моя буде кімната — гукнула Діна з другої кімнатки.

— То був кабінет мого чоловіка — важко зідхнувши, сказала Ліза Василівна.

— Слухай, Борись Новосель, жартуючи сказала Діна (вона навмисне до слова Борис добавля знак пом'якшення) — правда, нічого кімнати? Ми тут так уберемо. Я в свій червоний куток обов'язково улаштую. Це все повимітається, повичищається, тут буде так чисто... Тут... — Діна підняла шматок якогось папірця і вголос прочитала:

— „Ти, Джонате Свіфт, кажеш, що наш будинок острівко бруду й гнилої міщансько-обивательської ідеології в радянській країні, а чого ж ти лазиш до повій і...“ — далі папірець перервано.

— Це певне Ната, — сказав Борис Новосель, а Ліза Василівна залилась слізьми і брудним рукавом втерла очі.